

MODEL
SPÓŁDZIELNI
SOCJALNEJ
DLA OSÓB
BEZDOMNYCH

NA PRZYKŁADZIE
SPÓŁDZIELNI
SOCJALNEJ
KWAZAR

Autorka:
Klaudia Gołębiowska

Spis treści

WSTĘP

7

Rozdział I

OPIS GRUPY DOCELOWEJ

11

Rozdział II

DIAGNOZA

29

Rozdział III

OPIS CELÓW WDRAŻANIA MODELU

47

Rozdział IV

PLAN DZIAŁANIA

49

Rozdział V

OPIS
MODELU

61

Rozdział VI

ANALIZA
RYZYKA

65

Rozdział VII

OPIS
MONITORINGU

69

Rozdział VIII

ANALIZA
ODDZIAŁYWANIA
MODELU

71

BIBLIOGRAFIA

77

WSTĘP

Poniższa publikacja na temat modelu spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych została opracowana w ramach projektu „System wzmacniania potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej”. Poszczególne rozdziały manuala służą stworzeniu możliwości replikowania przez organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego lub inne zainteresowane podmioty danego modelu w ramach franczyzy społecznej. Proces powoływania i działalności wdrażającej pilotażowo model Spółdzielni Socjalnej „Kwazar”, a więc funkcjonowania modelu w praktyce, opisano w kolejnych rozdziałach.

Rozdział I – „Opis grupy docelowej” – ma na celu przedstawienie grupy adresatów w określonych ramach definicyjnych. Ukazanie osób bezdomnych w polskim systemie prawnym oraz charakterystyka zjawisk związanych z problemem bezdomności mają na celu zrozumienie symptomatycznych warunków fizyczno-psychologicznych charakterystycznych dla grupy docelowej. Odwołanie się do danych statystyczno-demograficznych ma na celu zobrazowanie skali zjawiska, z jakim przyszło się borykać jednostkom samorządu terytorialnego i organizacjom pozarządowym działającym w obszarze wsparcia osób bezdomnych w Polsce. Rozdział ten zawiera także informacje dotyczące użytkowników modelu, czyli podmioty mogące być zainteresowane wdrożeniem modelu w swoim środowisku lokalnym, oraz opis

wykonawcy usługi wdrożenia modelu w projekcie – czyli w tym przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar“ z Gorzowa Wielkopolskiego.

Celem rozdziału II – „Diagnoza” – jest identyfikacja problemów związanych ze społecznością lokalną Gorzowa Wielkopolskiego, na które odpowiada model spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych. Analiza oraz ocena dotychczas stosowanych rozwiązań w kwestiach aktywizacji społecznej i zawodowej osób bezdomnych wraz ze wskazaniami innowacji, wprowadzonych poprzez powołanie nowego modelu spółdzielni socjalnej, pozwalają na zobrazowanie deficytów w systemie i dostrzeżenie nowej jakości w efektywnym pomaganiu osobom bezdomnym.

Rozdział III – „Opis celów wdrażanego modelu” – dotyczy realizowanych celów wdrażanego modelu spółdzielni socjalnej: celu nadrzędnego, jakim jest podniesienie efektywności systemu wsparcia aktywizacji społecznej i zawodowej grupy osób realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności, oraz celu głównego, jakim jest uzupełnienie systemu wsparcia osób bezdomnych o nowe, skuteczne narzędzia aktywizacji zawodowej, dostosowane do specyfiki problemów doświadczanych przez tę grupę. W rozdziale ponadto wymieniono cele szczegółowe, które służą realizacji celu nadrzędnego.

Celem rozdziału IV – „Plan działania” – jest stworzenie poradnika chronologicznie odtwarzającego poszczególne etapy zakładania i działalności modelowego przedsiębiorstwa społecznego dla osób bezdomnych. Metoda krok po kroku ma w sposób zwięzły i czytelny ukazać, jak model może zostać powielony.

W rozdziale V – „Opis modelu spółdzielni socjalnej” – ukazano praktyczne aspekty związane z działalnością gospodarczą i społeczną modelowego przedsiębiorstwa społecznego stworzonego w celu aktywizacji zawodowej osób bezdomnych. Ukazano działania, które były konieczne, aby model mógł zostać wdrożony. Ponadto rozdział ten informuje, jakie kryteria były niezbędne do dokonania wyboru działalności gospodarczej oraz przy doborze kadry, dzięki czemu można określić czas i zasoby, których potrzebują potencjalni użytkownicy powielający model aktywizacji osób bezdomnych.

Celem rozdziału VI – „Analiza ryzyka” – jest rozpoznanie ryzyka związanego z wdrażaniem modelu, zagrożeń, które mogą wystąpić podczas realizacji założeń modelu, oraz sposobów ich minimalizacji. Doświadczenia spółdzielni oraz sytuacje opisane w analizie ryzyka pozwolą na prognozowanie przyszłości przedsiębiorstwa. Rozdział ten stanowi zasygnalizowanie potencjalnych utrudnień podczas wdrażania modelu.

Rozdział VII – „Opis monitoringu” – wskazuje potencjalnym użytkownikom modelu, jak można monitorować prawidłowość procesu wdrażania modelu, by uchwycić nieprawidłowości i wprowadzać modyfikacje doskonalące procesy zarządzania przedsięwzięciem (np. poprzez procedury formalnoprawne w postaci umów lub sprawozdań).

Rozdział VIII – „Analiza oddziaływania” – stanowi podsumowanie działania modelu. Na podstawie dostępnych danych i statystyk dokonano oceny trafności w zakresie doboru rozwiązań służących usprawnieniu systemu reintegracji społecznej i zawodowej osób bezdomnych. Wzięto pod uwagę trzy poziomy oddziaływania modelu: na grupę docelową osób bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności (mikropoziom), na społeczność lokalną (mezopoziom) oraz w odniesieniu do poziomu całego systemu realizacji danej usługi (ponadlokalny makropoziom).

Mamy nadzieję, że opisane w manualu rozwiązania posłużą konstruktywnej pracy koncepcyjnej nad rozwiązywaniem problemów osób bezdomnych w innych społecznościach lokalnych.

Podstawowe informacje o modelu.

Nazwa modelu	Model spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych
Profil innowacyjnej spółdzielni socjalnej	Integracyjny
Grupa adresatów	Osoby bezdomne
Wykonawcy	Spółdzielnia Socjalna „Kwazar” (Gorzów Wielkopolski)

OPIS GRUPY DOCELOWEJ

1. Wykonawca procesu testowania modelu spółdzielni socjalnej reintegrującej osoby bezdomne realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności.

Model spółdzielni socjalnej reintegrującej osoby bezdomne realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności służy podniesieniu efektywności systemu aktywizacji społecznej i zawodowej tej grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Model był testowany w gminie Gorzów Wielkopolski, przy ścisłej współpracy z organizacjami założycielskimi (fundacje Bank Żywności oraz Nasza Przystań) oraz organizacjami i instytucjami: Stowarzyszeniem Pomocy Bliźniemu im. Brata Krystyna, Urzędem Miasta Gorzów Wielkopolski, Gorzowskim Centrum Pomocy Rodzinie.

Podmiotem wdrażającym model finalnie była Spółdzielnia Socjalna „Kwazar” założona przez wcześniej wymienione organizacje. Jej misją jest ułatwienie osobom bezdomnym reintegracji społecznej i zawodowej przy jednoczesnej realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności oraz świadczenie wysokiej jakości usług na rzecz społeczności lokalnej. Spółdzielnia zatrudnia osoby bezdomne będące pod opieką swoich organizacji założycielskich, wspierając ich pracę na rzecz reintegracji swoich podopiecznych.

Głównym rodzajem zleceń spółdzielni są usługi **użyteczności publicznej z obszaru aktywizacji zawodowej osób realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności oraz z obszaru następujących usług wykonywanych na rzecz JST:**

- usługi porządkowe na rzecz gminy/powiatu;
- usługi zimowego utrzymania terenów należących do miasta/gminy/powiatu;
- usługi utrzymania terenów zielonych należących do miasta/gminy/powiatu;
- usługi remontowo-budowlane obiektów należących do miasta/gminy/powiatu.

Głównym kryterium takiego doboru zleceń było przekonanie, że w pierwszym okresie należy się skupić na prostych, powtarzalnych pracach, które w większym stopniu, jak wynika z diagnozy, odpowiadają możliwościom zarówno psychospołecznym, jak i zawodowym osób bezdomnych.

Spółdzielnia Socjalna „Kwazar”, testując model, zatrudniła czterech mężczyzn i jedną kobietę realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności, w wieku od 20 do 50 lat. Początkowo wszystkie osoby były zatrudnione na umowę o pracę na miesięczny okres próbny w wymiarze ½ etatu (marzec 2015). Ten okres pozytywnie przeszły dwie osoby, pozostałe zasoby kadrowe były sukcesywnie uzupełniane i we wrześniu 2015 r. pięć osób realizujących problem bezdomności zostało zatrudnionych na umowę o pracę w pełnym wymiarze czasu.

2. Adresaci modelu

Proces testowania modelu wykazał, że osoby realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności są głównymi adresatami działalności spółdzielni socjalnej, ale nie muszą być jedynymi, gdyż powstanie przedsiębiorstwa społecznego realizującego usługi

użyteczności publicznej daje możliwość zatrudnienia także innych osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z gmin decydujących się na wdrożenie rozwiązania. Indywidualny program wychodzenia z bezdomności polega na wspieraniu osoby bezdomnej w rozwiązywaniu jej problemów życiowych, w szczególności rodzinnych i mieszkaniowych, oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia. Program jest opracowywany przez pracownika socjalnego ośrodka pomocy społecznej wraz z osobą bezdomną i podlega zatwierdzeniu przez kierownika ośrodka.

O sytuacji osób bezdomnych, powodującej konieczność szukania rozwiązań społecznych i zawodowych specjalnie stworzonych specjalnie dla nich, można przeczytać w dalszej części opracowania.

2.1. Definicja

Konstytucja RP stanowi, że władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności przeciwdziałają bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania. Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i niemający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa. Bezdomność jest kategorią wykluczenia społecznego. Zjawisko to stanowi rzeczywisty problem nawet dla najbogatszych społeczeństw. W Polsce jest ono po części skutkiem przemian społeczno-ustrojowych. Obecnie ma również związek z globalnym kryzysem ekonomicznym. Do przyczyn bezdomności zalicza się: sytuację społeczno-ekonomiczną, w tym wzrost bezrobocia, likwidację hoteli robotniczych, brak miejsc w szpitalach i zakładach opiekuńczych. Kolejnymi przyczynami są patologie, w tym alkoholizm, przestępczość, odrzucenie lub brak opieki ze strony najbliższych, rozwód lub trwałe rozpad więzi formalnych albo nieformalnych, a także przemoc w rodzinie. Pomocy osobom bezdomnym udzielają jednostki samorządu terytorialnego (komórki zajmujące się polityką społeczną w urzędach miast, powiatowe centra pomocy rodzinie

w powiatach, ośrodki pomocy społecznej w gminach), organy administracji rządowej (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, wydziały polityki społecznej urzędów wojewódzkich) oraz organizacje pozarządowe. Głównym źródłem finansowania pomocy są budżety gmin. Większość osób bezdomnych przebywa w dużych miastach wojewódzkich. W badaniach kontrolnych skoncentrowano się więc na ocenie organów wykonawczych i urzędów gmin miejskich – ich działalności na rzecz bezdomnych i współpracy z organizacjami pozarządowymi w dużych aglomeracjach miejskich. Występowanie zjawiska bezdomności zostało uwzględnione w założeniach polityki społecznej kraju. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przygotowało w 2000 r. resortowy program „Bezdomność”, a od kwietnia 2010 r. realizuje program wspierający powrót osób bezdomnych do społeczności, który przewiduje dofinansowanie działań profilaktycznych, osłonowych i aktywizujących. Jest on adresowany do organizacji pozarządowych i podmiotów prowadzących działalność w zakresie pomocy społecznej¹.

Zgodnie z definicją z ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU z 2013 r., poz. 182 z późn. zm., art. 6, pkt 8 ustawy) za osobę bezdomną uważa się „osobę niezamieszkujejącą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osobę niezamieszkujejącą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania”. W tym rozumieniu osobą bezdomną jest osoba, która:

- 1) nie zamieszkuje w lokalu mieszkalnym,
- 2) nie jest zameldowana na pobyt stały,
- 3) jest zameldowana na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania, przy czym „lokałem, w którym nie ma możliwości zamieszkania” jest w szczególności:

1 Działania administracji publicznej na rzecz bezdomnych, Informacje o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli, kwiecień 2014, s. 6.

- lokal, który należy opuścić w związku z wyrokiem eksmisyjnym bądź sądowym zakazem kontaktowania się z dotychczasowymi współlokatorami np. w wyniku konfliktów rodzinnych;
- lokal, w którym nie można zamieszkać z powodu zagrożenia życia lub zdrowia spowodowanego np. złym stanem technicznym budynku;
- lokal, do którego faktycznie nie można powrócić w wyniku sprzeciwu, odmowy dostępu ze strony innych zameldowanych tam osób.

W powyższym rozumieniu osoba, która mimo że nie ma stałego miejsca zameldowania, mieszka w lokalu mieszkalnym (np. wynajmuje mieszkanie), nie jest osobą bezdomną. Osobą bezdomną jest natomiast osoba, która zamieszkuje placówkę noclegową dla osób bezdomnych (schronisko, noclegownię itp.), ponieważ placówki te nie są lokalami mieszkalnymi w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy. Osobą bezdomną jest także osoba mieszkająca poza placówkami noclegowymi dla osób bezdomnych, np. na klatce schodowej, na dworcu, na działce itp. (przy czym w obu ww. przypadkach musi być spełniony warunek, że osoba nie ma możliwości zapewnienia sobie własnym staraniem zamieszkania w lokalu mieszkalnym).

Europejska Federacja Narodowych Organizacji Pracujących z Osobami Bezdomnymi FEANTSA opracowała typologię bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego – ETHOS. Punktem wyjścia jest tu założenie, że istnieją trzy domeny konstytuujące „dom”: 1. domena fizyczna – schronienie (przestrzeń), 2. domena społeczna – prywatność, 3. domena prawna – tytuł prawny do zajmowania. Brak jednej z nich oznacza bezdomność. Wykluczenie z jednej lub więcej domen wyznacza cztery podstawowe kategorie, które należy rozumieć jako bezdomność lub wykluczenie mieszkaniowe. Są to: brak dachu nad głową (mieszkanie w miejscach publicznych, niezabezpieczonych mieszkaniach, przebywanie w noclegowni z koniecznością spędzenia kilku godzin w ciągu dnia w miejscach publicznych), brak mieszkania (schroniska dla

bezdolnych, również specjalistyczne zakwaterowanie wspierane), niezabezpieczone mieszkanie (osoby z konieczności zamieszkujące czasowo u rodziny lub przyjaciół, osoby posiadające nakaz eksmisji oraz osoby zagrożone przemocą domową), nieodpowiednie mieszkanie (wszelkiego rodzaju konstrukcje tymczasowe, nielegalne zajmowanie budynków, mieszkania substandardowe – nienadające się do zamieszkania oraz mieszkania przeludnione). Warto podkreślić, że zazwyczaj myśląc o bezdomności, zwracamy uwagę na pierwsze dwie kategorie², co jest zauważane także w prawodawstwie.

2.2. Charakterystyka adresatów modelu

Adresatami modelu są osoby z różnych przyczyn dotknięte zjawiskiem bezdomności. Wyróżnienie przyczyn bezdomności jest niezwykle istotne, kiedy chcemy poznać świat społeczny, w którym żyją bezdomni. Jest to jednak dość problematyczne, ponieważ czasami granice pomiędzy skutkiem a przyczyną bezdomności są nieostre, szczególnie w przypadku długotrwale bezdomnych. Bardzo istotne jest to, że przyczyny bezdomności to nie tylko te wiążące się bezpośrednio z życiem osoby bezdomnej, ale też systemowe (niezależne od człowieka). W sferze indywidualnej przyczynami bezdomności są: problemy związane z uzależnieniem alkoholowym, patologie rodzinne, rozpad rodziny, powrót z zakładu karnego. Jednak istotniejsze są przyczyny makrospołeczne, które są związane z sytuacją ekonomiczno-społeczną, bezrobociem, niewydolnością polityki mieszkaniowej (deficyt lokali mieszkalnych dostępnych dla ubogich)³. Bezdomność wyklucza jednostki z efektywnego funkcjonowania w życiu społecznym i zawodowym oraz może generować wiele dodatkowych barier związanych z utratą tożsamości społecznej.

2 A. Chyła, Bezdomność – problem społeczny, w: www.zawszeaktywny.byd.pl, s. 2.

3 M. Dębski, Bezdomność w Polsce. Aktualny stan problemu, w: www.nbu.gov.au.

1.2 Dane demograficzne/statystyczne

Bardzo trudno oszacować liczbę osób bezdomnych w Polsce. Instytucje badające ten problem społeczny i jego skalę podają różne kwoty – od 30 do nawet 300 tys. osób. Zdaniem specjalistów najbardziej realna liczba bezdomnych w Polsce (tzw. bezdomnych ulicznych i mieszkających w schroniskach) to ok. 35 tys.⁴. W czasie akcji liczenia bezdomnych w styczniu 2015 r. w jedną noc policjanci, strażnicy i pracownicy opieki zlustrowali dworce, klatki, pustostany, altanki, ziemianki i noclegownie. Nie udało się jeszcze zsumować wszystkich danych, ale ze wstępnych szacunków wynika, że mamy o połowę więcej bezdomnych niż w czasie poprzedniego spisu, który przeprowadzono dwa lata temu. Wówczas statystyki wykazały, że osobami bezdomnymi jest ponad 30 tys. osób, w tym 1538 dzieci. Badanie bezdomności w 2013 r. wykazało także, że ponad 8 tys. bezdomnych nie korzystało z pomocy instytucjonalnej. Najwięcej bezdomnych było w woj. śląskim (3,8 tys.), mazowieckim (3,1 tys.) i dolnośląskim (2,9 tys.); najmniej w woj. podlaskim (623 osób), świętokrzyskim (677 osób) oraz lubuskim (726 osób). W Polsce niestety przybywa bezdomnych, w tym dzieci. Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej podane podczas posiedzenia sejmowej Komisji Polityki Społecznej i Rodziny w kwietniu 2015 r. pokazują, że w Polsce 2,7 tys. osób rocznie wychodzi z bezdomności. To osoby korzystające z indywidualnych programów aktywizacyjnych i pomocowych prowadzonych głównie przez organizacje pozarządowe. Według resortu pracy liczba bezdomnych utrzymuje się na poziomie 31 tys. Dyrektorka Departamentu Pomocy i Integracji Społecznej MPiPS Krystyna Wyrwicka podkreśliła, że spośród 31 tys. osób bezdomnych na udział w programach aktywizujących zdecydowało się 3,5 tys. „Nikogo nie można zmusić do udziału w takim programie. Mamy osoby długotrwale bezdomne - stałych

4 J. Wygnańska, Raport dla Europejskiego Obserwatorium Bezdomności FEANTSA. Europejskie Obserwatorium Bezdomności: www.bratalbert.org.pl/portal/images/PDF/stat.pdf.

rezydentów noclegowni, ale też ludzi, którzy weszli w bezdomność, ale aktywnie chcą to zmienić” – tłumaczyła.

Polski bezdomny jest najczęściej mężczyzną w wieku 51–60 lat. Ukończył szkołę podstawową lub zawodową. Jest duże prawdopodobieństwo, że jest osobą niepełnosprawną (ponad 40% bezdomnych to osoby niepełnosprawne). Funkcjonuje bez dachu nad głową od około sześciu lat. Najczęściej przebywa w dużej aglomeracji miejskiej, bo tam działają instytucje wspierające osoby bezdomne.

W raporcie Najwyższej Izby Kontroli dotyczącym działalności administracji publicznej na rzecz bezdomności w latach 2010–2013 podkreślono, że gromadzenie danych na temat rzeczywistej liczby bezdomnych w Polsce jest bardzo trudne, co akcentuje się we wszystkich statystykach. Ponadto nie wszystkie osoby bezdomne zgadzały się na wypełnianie kwestionariusza badania. Przekazując kontrolerom NIK własne, często niespójne dane liczbowe, urzędnicy gmin zastrzegali, że ustalenie dokładnej liczby osób bezdomnych jest utrudnione m.in. ze względu na ich dużą mobilność i niechęć do korzystania z pomocy. Oto przykłady:

- Miasto Lubin. Na podstawie wydanych decyzji przyznających świadczenia oszacowano skalę bezdomności na 486 osób. Na podstawie informacji ze schronisk, noclegowni i dziennego ośrodka wsparcia dla bezdomnych obliczono, że zjawisko to może dotyczyć 970 osób, natomiast w wyniku ogólnopolskiego liczenia bezdomnych przeprowadzonego w nocy z 7 na 8 lutego 2013 r. ustalono, że w placówkach (ogrzewalniach, noclegowniach, schroniskach oraz mieszkaniach wspieranych i chronionych) przebywało wówczas 254 bezdomnych.
- Miasto Szczecin. W I półroczu 2013 r. w placówkach organizacji pozarządowych przebywało średnio 415 osób, a w ramach ww. ogólnopolskiego badania ustalono, że mieście przebywało 1111 bezdomnych.
- Miasto Stołeczne Warszawa. Zliczono 1986 osób bezdomnych, w tym 1448 w noclegowniach. Liczbę bezdomnych przebywających w Warszawie szacuje się jednak na 2,5–3,5 tys. osób,

z czego ok. 45% stanowią mieszkańcy stolicy, którzy w różnych okolicznościach życiowych utracili mieszkania, natomiast pozostali to osoby z innych miejscowości. W okresie zimowym (lata 2011–2012 i 2012–2013) na terenie dwóch z siedmiu skontrolowanych gmin miejskich (Warszawa i Łódź) stwierdzono przypadki zgonów osób bezdomnych, które mogły być spowodowane wyziębieniem. W czasie zimy 2011/2012 w Warszawie zmarły cztery, a w Łodzi osiem osób bezdomnych, natomiast podczas zimy 2012/2013 – sześć osób w Warszawie i dwie w Łodzi⁵.

2.3. Specyficzne cechy grupy adresatów utrudniające integrację społeczną i zawodową

Zjawisko bezdomności jest współcześnie uznawane za jeden z przejawów społecznego wykluczenia. Jest ono definiowane w wielu różnych perspektywach. Literatura przedmiotu eksponuje bezdomność w odniesieniu do sytuacji ekonomicznej (brak domu, środków na zapewnienie sobie dachu nad głową), formalnej (brak meldunku), kulturowej (alienacja społeczna), społecznej (rozpad więzi międzyludzkich), stanu psychicznego (utrata celów życiowych), sytuacji osobowościowej (samotność).

Adaptacja do życia w bezdomności jest więc procesem, który ma wymiar psychologiczny, kulturowy i etyczny. Im dłużej człowiek funkcjonuje w tym stanie, tym trudniej mu z niego wyjść. Bezdomność prowadzi do wyizolowania bezdomnych na wielu płaszczyznach ich życia. Doświadczają oni wyizolowania: ekonomicznego (niezaspokojenie potrzeb), społecznego (brak więzi międzyludzkich), indywidualnego (zaburzenia emocjonalne, niska samoocena), instytucjonalnego (dezorientacja w instytucjonalnych mechanizmach wsparcia). Im dłużej bezdomny funkcjonuje w stanie bezdomności, tym trudniej jest mu podjąć próby samodzielnego zaspokojenia swoich potrzeb, a problemy dnia codziennego,

5 Działania administracji publicznej na rzecz bezdomnych, Informacje o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli, kwiecień 2014, s. 17.

których doświadczą, stają się dla niego barierą nie do przezwyciężenia. W literaturze przedmiotu eksponuje się cztery grupy problemów utrudniających wyjście z bezdomności. Są to:

- problemy psychologiczne: wyuczona bezradność, brak umiejętności długofalowego planowania, zaspokajanie tylko podstawowych potrzeb, poczucie winy za zaistniałą sytuację;
- problemy społeczne: niewystarczające wykształcenie, trudności w funkcjonowaniu w społeczeństwie
- problemy prawne: nieposiadanie meldunku, zadłużenie;
- problemy systemowe: niedomaganie instytucjonalne.

Z problemami tymi bezdomny nie jest w stanie sobie sam poradzić. By im podolał, konieczna jest specjalistyczna pomoc, dzięki której, poddany resocjalizacji, nauczy się, że ma szansę na prawidłowe funkcjonowanie w otaczającej go społecznej rzeczywistości.

Bezdomnych najczęściej zauważamy w miejscach publicznych. Postrzegamy ich jako ewentualne zagrożenie dla porządku społecznego. W związku z tym staramy się im ograniczać dostęp do przestrzeni publicznej, są bowiem nieprzyjemnym i przykrym widokiem, więc mają być wyeliminowani z przestrzeni publicznej⁶. W efekcie bezdomni pozbawieni społecznego zaufania zamykają się w swoim świecie, tworząc specyficzną społeczność. To kolejny problem, z jakim borykają się bezdomni i społeczności lokalne. Społeczna izolacja, funkcjonowanie w subkulturze bezdomnych nie sprzyja ich wychodzeniu z bezdomności. Wydaje się, że lekiem na bezdomność jest proces odwrotny, jakim jest społeczna integracja. To dzięki niej bezdomnemu będzie łatwiej poprawić swoją sytuację życiową. Trzeba jednak pamiętać, że społeczna integracja opiera się na współpracy wielu środowisk. Istotną rolę odgrywają w niej społeczności, lokalne instytucje publiczne, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz sami bezdomni. Dopóki

6 J. Wygnańska, Bezdomni i dostęp do przestrzeni publicznej, w: *Oblicza bezdomności*, [red.] M. Dębski, K. Stachura, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2008, s. 61–74.

nie pojawiają się systemowe rozwiązania kwestii bezdomności, liczba osób żyjących bez dachu nad głową będzie systematycznie rosła⁷.

Bezdomność jest długotrwałym procesem prowadzącym często do nieodwracalnych zmian. Według Leszka Stankiewicza⁸ proces ten przebiega w pięciu fazach:

- **Załamanie się programu życiowego** – jest to zazwyczaj rozpad trwałych więzi rodzinnych i uczuciowych, utrata źródeł utrzymania (utrata pracy, kwalifikacji, dochodów), zdrowia (choroba, niepełnoprawność), samodzielności, wyjście z więzienia. Cechą charakterystyczną osób w tej fazie jest brak planu zastępczego. W takich okolicznościach osoby z grupy zagrożonej wysokim ryzykiem bezdomności mają skłonność do stosowania mechanizmów obronnych uciezkowych. Na przykład nadmiernie się zapożyczają, wdają się w nielegalne interesy, nadużywają alkoholu. Kiedy nie mogą sobie poradzić z nagromadzonymi problemami, odcinają się od nich i od świata, w którym problemy te występowały.
- **Ubóstwo to efekt braku planu B** – brak dochodów ma konsekwencje, takie jak brak pożywienia, zabezpieczenia socjalnego, odbija się na zdrowiu. Człowiek odseparowuje się od dotychczasowego kręgu znajomych, a zbliża się do tych, którzy mają podobne do niego problemy. Często na tym etapie występuje nadużywanie alkoholu, co prowadzi do psychicznej degradacji.
- **Akceptacja świadomości bycia bezdomnym** – na tym etapie człowiek swoją bezdomność traktuje jako tymczasową, czyni więc pewne wysiłki, by od nowa zacząć „normalne życie”, by znaleźć pracę, wynająć mieszkanie, ograniczyć swoje uzależnienie alkoholowe. Planuje się skontaktować z rodziną i przyjaciółmi. Analizuje swoje życie i szuka przyczyn sytuacji, w której się znalazł. Ponieważ jego życie się nie zmienia, sfrustrowany

7 M. Mirowska, Zjawisko bezdomności w społecznej przestrzeni miast. Raport z badań, s. 20–21.

8 L. Stankiewicz, Zrozumieć bezdomność, Olsztyn 2002, s. 82.

i zagubiony jeszcze bardziej, staje się bezwolny, przestaje kontrolować rzeczywistość. Jednocześnie uczy się umiejętności koniecznych bezdomnemu do przetrwania. Nawiązuje kontakty z innymi bezdomnymi, zdobywa wiedzę o ośrodkach pomocy społecznej, jadłodajniach, schroniskach, noclegowniach, nie czuje oporu przed żebractwem. Akceptuje swoją sytuację życiową, w efekcie czego tworzy nowe dla siebie nawyki. Jednocześnie pogłębiają się jego uzależnienia i następuje degradacja psychiczna.

- **Przystosowanie do bezdomności** – ten etap charakteryzuje utrwalanie i pogłębianie się nawyków bezdomności, takich jak: żebractwo, włóczęgostwo, niezdrowe odżywianie się, zaniechanie higieny osobistej, nadużywanie alkoholu. Człowiek w tej fazie akceptuje w pełni swoją sytuację, jest z nią pogodzony. Dobrze zna środowisko bezdomnych, czuje się w nim bezpiecznie. Bezdomni na tym etapie mają nierealne marzenia. Zaczynają uważać, że bycie bezdomnym to wyróżnienie, to coś wyjątkowego, czego nie wszyscy mogą doświadczyć.
- **Tożsamość bezdomnego, inaczej bezdomność właściwa (utrwalona, chroniczna)** – polega na pełnej psychicznej identyfikacji z własną sytuacją, ze statusem bezdomnego, co objawia się utrwaleniem, nawyków bezdomnego i wyniszczeniem fizycznym. Bezdomny nie potrafi samodzielnie zmienić swojego życia. Często przyjmuje postawę roszczeniową, uzależnia się od organizacji pomocowych. Jego życiowa aktywność polega na orientowaniu się, gdzie jest udzielana pomoc osobom takim jak on, i docieraniu tam. Zdarza się, że w jednym dniu odwiedza kilka punktów pomocy i w każdym korzysta z oferty pomocy, „która mu się należy”.

Jak można dostrzec, problem bezdomności może generować wiele dysfunkcji i kolejnych problemów, które są zdecydowaną barierą w integracji społecznej lub zawodowej. Droga do aktywizacji jest bardzo długa, ponieważ kwestią priorytetową staje się zaspokojenie absolutnie podstawowych potrzeb człowieka, takich

jak zaspokojenie głodu, odzienie i zapewnienie dachu nad głową – bez nich nie można realizować kolejnych etapów, z reintegracją społeczną i zawodową włącznie.

2.4. Specyficzne potrzeby grupy adresatów modelu

Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym z powodu długotrwałej nieobecności na rynku pracy mają niekiedy wiele niewyartykułowanych potrzeb, których zaspokojenie na kolejnych etapach integracji może się przyczynić do usprawnienia na rynku pracy oraz doprowadzić do większej samodzielności i niezależności takich osób (listę tego typu potrzeb przedstawiono poniżej). Niezaspokajanie swoich potrzeb przez długi czas prowadzi do powstawania mechanizmów obronnych. Często jednym z takich mechanizmów jest agresja lub odwrotnie – wycofanie, co dodatkowo pogłębia wykluczenie jednostek w środowisku.

LISTA POTRZEB

Potrzeby fizyczne

Pożywienie, woda

Schronienie

Ochrona zdrowia

Brak napięcia

Bezpieczeństwo fizyczne

Potrzeby związane z autonomią

Wybieranie własnych planów, celów

Wpływ na wybór własnej drogi prowadzącej do ich realizacji

Przestrzeń

Niezależność

Potrzeby kontaktu z samym sobą

LISTA POTRZEB

Autentyczność

Wyzwania

Uczenie się

Kompetencje

Kreatywność

Samorozwój

Poczucie własnej wartości

Samoakceptacja

Szacunek do siebie

Zaufanie

Bezpieczeństwo emocjonalne

Potrzeby radości życia

Radość

Humor

Różnorodność

Inspiracje

Dobrostan emocjonalny

Potrzeby relacji międzyludzkich

Informacja zwrotna, czy działania przyczyniły się do wzbogacenia życia

Przynależność i więzi

Wsparcie

Wspólnota i towarzystwo

Współpraca

Dzielenie się doświadczeniami dnia codziennego

Dzielenie się talentami i zdolnościami

LISTA POTRZEB

Potrzeby związku ze światem

Porządek

Spójność

3. Użytkownicy

3.1. Definicja

Użytkownikami modeli innowacyjnych spółdzielni socjalnych są podmioty, które z racji realizowanych działań będą w przyszłości zainteresowane wdrażaniem modeli innowacyjnych spółdzielni socjalnych. Użytkownikami mogą być:

- Organizacje pozarządowe,
- Jednostki samorządu terytorialnego,
- Instytucje pomocy i integracji społecznej,
- Instytucje rynku pracy,
- Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES),
- Przedsiębiorstwa.

3.2. Tworzenie partnerstwa lokalnego

Zgodnie z założeniami modelu główną rolę w procesie wdrażania modelu innowacyjnej spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych odgrywają organizacje pozarządowe (NGO) zajmujące się problemem bezdomności. Wynika to stąd, że to właśnie te podmioty doświadczają bezpośrednio konsekwencji związanych z brakiem skutecznych narzędzi aktywizacji osób bezdomnych. Doświadczenia testowania modelu w Gorzowie Wielkopolskim pokazały, że to właśnie NGO mające wieloletnie doświadczenie w udzielaniu wsparcia osobom bezdomnym odegrały kluczową rolę w procesie tworzenia przyjaznego otoczenia dla działań spółdzielni socjalnej dla osób bezdom-

nych. W przypadku Gorzowa Wielkopolskiego były to NGO, które założyły spółdzielnię: fundacje Bank Żywności oraz Nasza Przysiań. Jednocześnie nie można nie wspomnieć o lokalnych władzach i instytucjach, bez których efektywne wdrażanie modelu innowacyjnej spółdzielni socjalnej nie byłoby możliwe. Wieloletnia działalność wspomnianych organizacji oraz organizacji partnerskich (Stowarzyszenie Pomocy Bliźniemu im. Brata Krystyna, Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta), których wkład na rzecz przeciwdziałania bezdomności i patologiom społecznym w Gorzowie Wlkp. można określić jako nieoceniony w procesie budowy zaufania i konstruktywnej współpracy między wszystkimi partnerami przedsięwzięcia.

W marcu 2015 r. zainicjowano systematyczne spotkania z władzami miasta (Wydział Spraw Społecznych), Powiatowym Urzędem Pracy, poszczególnymi urzędnikami odpowiedzialnymi za zieleni miejską, dyrekcją Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej, przedsiębiorstwem wodociągów i kanalizacji miejskiej, oczyszczalnią ścieków oraz firmami prywatnymi, jak np. Castorama. Nawiązano także kooperację z Gorzowskim Ośrodkiem Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) oraz gminą Lubiszyn. Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie zadeklarowało spółdzielni zlecenia w formie remontu mieszkań wskazanym rodzinom. Ponadto kierowniczka tej instytucji z inspiracji prezydenta zorganizowała spotkanie wszystkich działów Urzędu Miasta w poszukiwaniu zleceń dla spółdzielni oraz rozpatrywała możliwości zastosowania klauzul społecznych przy zleceniach. Spółdzielnia zainicjowała również współpracę ze społecznikami działającymi w Gorzowie Wlkp. (jak np. Ludzie dla Miasta). Przyciągnięcie uwagi mediów lokalnych wzbudziło duże zainteresowanie mieszkańców i firm prywatnych, bacznie obserwujących działalność spółdzielni i zapewniających o chęci współpracy ze spółdzielnią po zakończeniu współpracy z zewnętrznymi firmami lub po przygotowaniu frontu prac w przyszłości. Gorzowski Ośrodek Wspierania Ekonomii Społecznej zadeklarował reklamę podmiotów ekonomii społecznej w telewizji, darmową obsługę prawną oraz księgową. Prywatna firma Clarus Marek Śmierciak zadeklarowała sponsoring ulotek oraz przygotowanie zleceń dla spółdzielni.

4. Charakterystyka grupy adresatów w społeczności lokalnej, w której wdrażany był model innowacyjnej spółdzielni socjalnej

Decydując się na powielenie modelu, który był testowany w określonej społeczności lokalnej, warto poznać strukturę problemów społecznych charakterystyczną dla tego miejsca, by porównać ją ze specyfiką własną miasta na prawach powiatu. Poniżej przedstawiono dane dotyczące Gorzowa Wlkp., w którym testowany był model spółdzielni socjalnej reintegrującej osoby bezdomne realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności.

Gorzów Wielkopolski to miasto na prawach powiatu w północno-zachodniej Polsce, w województwie lubuskim, siedziba wojewody lubuskiego. Według danych z 30.12.2014 r. miasto liczyło 124 145 mieszkańców, co lokuje je na 27. pozycji w kraju pod względem liczby ludności. Według danych Narodowego spisu powszechnego 24 254 mieszkańców miało status osoby niepełnosprawnej, natomiast 25 086 osób na dzień 30.12.2014 r. osiągnęło wiek poprodukcyjny.

Na terenie Gorzowa jest najniższe bezrobocie w województwie lubuskim, dlatego też sytuacja tego regionu nie przedstawia się najgorzej w porównaniu z innymi powiatami i gminami. Nie znaczy to jednak, że społeczność lokalna jest pozbawiona typowych dla miast na prawach powiatu problemów, które opisane są szczegółowo w kolejnym rozdziale.

Spółdzielnia Socjalna „Kwazar”, testując model, zatrudniła czterech mężczyzn i jedną kobietę realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności, w wieku od 20 do 50 lat. Początkowo wszystkie osoby były zatrudnione na umowę o pracę na miesięczny okres próbny w wymiarze ½ etatu (marzec 2015). Ten okres pozytywnie przeszły dwie osoby, pozostałe były zatrudniane sukcesywnie. W rezultacie wrześniu 2015 r. zatrudnionych było pięć osób realizujących problem bezdomności zatrudnionych na umowę o pracę na cały etat. Rekrutacja do projektu była przeprowadzana w schronisku Towarzystwa Brata Alberta. Osoby rekrutowane realizowały indywidualny program wychodzenia z bezdom-

ności, który obejmował m.in.: indywidualne i grupowe spotkania doradcze oraz weryfikację zawodową z profesjonalnym doradcą zawodowym, sesje indywidualne terapeutyczne związane z uzależnieniami i problemami życiowymi oraz kompleksową pomoc dodatkową, taką jak: szkolenia, doraźna pomoc w sprawach technicznych i dokumentowych, pomoc psychologiczna i w zakresie uzależnień świadczona przez pracowników etatowych Stowarzyszenia im. Brata Krystyna.

1. Punkt odniesienia diagnozy

1.1. Typy problemów społecznych, do których odnosi się model

Stopa bezrobocia w Gorzowie Wlkp. wg stanu na 31.03.2015 r. wynosiła 6,4% i w porównaniu ze stopą bezrobocia w skali województwa była niższa o 6,4%. W kwietniu 2015 r. w statystykach PUP w Gorzowie Wlkp. znajdowało się 3484 osób bezrobotnych, co stanowiło 2,81 ogółu mieszkańców. Ze względu na brak danych dotyczących stopy ubóstwa w Gorzowie Wlkp. i możliwości odniesienia się do nich jako przejaw ubóstwa mieszkańców miasta można przyjąć fakt korzystania osób i rodzin z pomocy społecznej. W 2014 r. ze świadczeń pomocy społecznej skorzystało 3366 rodzin i 6323 osoby w tych rodzinach, co stanowi 5,09% ogółu mieszkańców miasta. Należy również zaznaczyć, że wśród osób korzystających z pomocy społecznej znajdują się nie tylko osoby korzystające ze świadczeń pieniężnych, ale również te, które korzystają z innego wsparcia i usług społecznych, w tym: 1) ze świadczeń pieniężnych skorzystało 2948 rodzin, 2) ze świadczeń niepieniężnych skorzystało 1155 rodzin, 3) z pomocy wyłącznie w postaci pracy socjalnej skorzystało 1408 rodzin.

Jak wynika z analizy danych zawartych w corocznej ocenie zasobów pomocy społecznej, głównymi problemami i powodami korzystania z pomocy społecznej są ubóstwo, bezrobocie oraz niepełnosprawność. Jako że ubóstwo należy uznać za skutek uwarunkowań ekonomiczno-społecznych i psychologicznych, głównymi przyczynami korzystania z pomocy społecznej pozostają bezrobocie oraz niepełnosprawność. Jako powody przyznania pomocy: 1) ubóstwo stanowiło 67,59% wszystkich powodów do przyznania pomocy (2275 rodzin), 2) bezrobocie stanowiło 50,53% wszystkich powodów do przyznania pomocy (1701 rodzin), 3) niepełnosprawność stanowiła 51,93% wszystkich powodów do przyznania pomocy (1748 rodzin). Stosunkowo niski wskaźnik bezrobocia w mieście nie ma jednak bezpośredniego przełożenia na ograniczanie liczby osób wymagających wsparcia głównie finansowego w ramach świadczeń pomocy społecznej⁹. Analizując sytuację rodzin, które otrzymują wsparcie społeczne, należy uwzględnić, że w każdej rodzinie korzystającej ze świadczeń pomocy społecznej występują co najmniej dwa lub trzy problemy, które pociągają za sobą następne. Często bezrobocie jest przyczyną pogłębiającego się ubóstwa, ale też pogorszenia stanu zdrowia, które prowadzi do niepełnosprawności. Jeżeli problem bezrobocia dotyczy osób niepełnosprawnych, przewlekle chorych, o niskich kompetencjach zawodowych, to jest on szczególnie trudny do rozwiązania. Osoby te są z reguły długotrwale bezrobotne. W wielu rodzinach jedną z przyczyn bezrobocia jest obniżony poziom zaradności życiowej, deficyty w sferze emocjonalnej, a w konsekwencji zaburzenia w funkcjonowaniu społecznym. Należy również zauważyć, że mimo stosowania przez odpowiednie służby dostępnych w ramach obowiązujących przepisów prawa metod i narzędzi pomocowych usamodzielnienie osób korzystających z pomocy społecznej i bezrobotnych jest zjawiskiem krótkotrwałym, a osoby te wracają do systemu pomocy społecznej, przy czym głównym powodem powrotu do systemu pomocy spo-

⁹ Polityka miasta w zakresie zmniejszania bezrobocia w Gorzowie Wlkp. oraz ograniczania ubóstwa, Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie, czerwiec 2015.

łecznej jest utrata zatrudnienia. Wnioskować zatem należy, iż osoby, które pozyskały zatrudnienie w wyniku zastosowania odpowiednich metod wsparcia, nie są trwale przygotowane do pracy. Warto zaznaczyć, że nie są również objęte systemem wsparcia zwiększającym szanse na utrzymanie zatrudnienia. Na terenie miasta funkcjonują placówki pomocy społecznej, które tworzą profesjonalny i pełny system pomocowy.

W ramach tego systemu funkcjonują:

- Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie,
- Ośrodek Interwencji Kryzysowej,
- Specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- Centrum Integracji Społecznej,
- Dwa domy dziennego pobytu,
- Dom Pomocy Społecznej nr z filią – Dom w Połowie Drogi,
- Dom Pomocy Społecznej nr im. Marie Juchacz,
- Trzy środowiskowe domy samopomocy,
- Noclegownie, schroniska i ogrzewalnie dla osób bezdomnych,
- Wiele organizacji pozarządowych.

W placówkach pomocowych jest zatrudniona kadra o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Ponadto jest tam realizowanych wiele programów i projektów socjalnych, które wspierają standardowe działania wynikające z odpowiednich przepisów prawa¹⁰.

Problemy bezrobocia i ubóstwa wśród mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego są szczególnie ważne i stanowią przedmiot diagnoz oraz badań dotyczących skuteczności podejmowanych działań.

Poniższa tabela przedstawia statystyki dotyczące bezrobotnych mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego zarejestrowanych w powiatowym urzędzie pracy.

10 Tamże.

Tabela nr 1. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego. PUP w Gorzowie Wielkopolskim.

Liczba zarejestrowanych w PUP bezrobotnych mieszkańców Gorzowa Wielkopolskiego	2012 r.	2013 r.
Bezrobotni ogółem, w tym kobiety	5250 2725	4898 2623
Bezrobotni z prawem do zasiłku, w tym kobiety	1012 522	801 393
Osoby poprzednio pracujące, w tym kobiety	4592 2393	4269 2257
Osoby zwolnione z przyczyn zakładu pracy, w tym kobiety	65 35	165 92
Osoby dotychczas niepracujące, w tym kobiety	658 332	629 336
Niepełnosprawni, w tym kobiety	848 437	800 411
Bezrobotni do 25 r.ż., w tym kobiety	726 379	588 354
Bezrobotni powyżej 50 r.ż., w tym kobiety	1558 637	1503 617
Osoby długotrwale bezrobotne, w tym kobiety	1953 1117	2049 1199

Źródło: Diagnoza lokalnych zagrożeń społecznych, Gorzów Wlkp., 2014.

Widocznym problemem w Gorzowie Wlkp. jest zjawisko bezdomności charakterystyczne dla dużych miast. Podczas nocy liczenia bezdomnych 21 na 22 stycznia 2015 r. doliczono się ponad 200 bezdomnych (w porównaniu z rokiem 2013 nastąpił wzrost liczby osób dotkniętych tym zjawiskiem o 69 osób). W ciągu nocy patrolę spisały 205 bezdomnych. Większość to mężczyźni. Bezdomnych kobiet było jedynie 16. Aż 40 osób bezdomnych przebywało w zakładzie karnym. Noc z 21 na 22 stycznia 66 bezdomnym spędziło w ośrodku Towarzystwa im. Brata Alberta, a siedem

w izbie wytrzeźwień. Pięcioro z sześciorga bezdomnych dzieci przebywało w ośrodku interwencji kryzysowej, jedno w ośrodku Stowarzyszenia Pomocy Bliźniemu im. Brata Krystyna. Dwie ostatnio wymienione organizacje mają ogromny wkład w system wsparcia osób bezdomnych oraz w lokalne programy wychodzenia z bezdomności.

Tabela nr 2. Liczba osób bezdomnych – dane z ogólnopolskiego badania przeprowadzonego w nocy z 21 na 22 stycznia 2015 r.

A. Miejsce przebywania osoby bezdomnej – Placówki	Liczba osób bezdomnych			
	ogółem	mężczyźni	kobiety	dzieci
Ogrzewalnia, noclegownia	61	55	5	1
Schronisko, dom dla osób bezdomnych, hostel	49	44	4	1
Szpital, hospicja, ZOL-e, inne placówki zdrowia	15	12	3	0
Zakłady karne, areszty śledcze	40	40	0	0
Izby wytrzeźwień, pogotowia socjalne	3	3	0	0
Razem:	168	154	12	2

B. Miejsce przebywania osoby bezdomnej – Poza placówkami instytucjonalnymi	Liczba osób bezdomnych			
	ogółem	mężczyźni	kobiety	dzieci
Miejsca niezamieszkalne	8	8	0	0
Pustostany, domki	15	15	0	0
Inne	7	4	3	0
razem:	30	27	3	0

Źródło: Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta.

Tabela nr 3. Przyczyny bezdomności wśród osób objętych pomocą Gorzowskiego Centrum Pomocy Rodzinie.

Główne przyczyny bezdomności wśród osób objętych pomocą Gorzowskiego Centrum Pomocy Rodzinie	Liczba osób: 104
Eksmisja, wymeldowanie	53 osoby
Konflikty rodzinne	96 osób
Uzależnienie	59 osób
Bezrobocie, brak pracy	47 osób
Zły stan zdrowia, niepełnosprawność	53 osoby
Przemoc w rodzinie	3 osoby
Opuszczenie zakładu karnego	11 osób

Źródło: Wydział Spraw Społecznych Urzędu Miasta Gorzowa Wielkopolskiego.

Według danych Gorzowskiego Centrum Pomocy Rodzinie z 6 lutego 2015 r. z pomocy tej instytucji korzystały 104 osoby bezdomne, a 81 z nich ma ostatnie miejsce zameldowania w Gorzowie Wlkp. W związku z powyższym gmina jest zobligowana do zabezpieczenia ich podstawowych potrzeb w formie schronienia i posiłku.

Dane z powyższej tabeli potwierdzają tezę o złożoności i skomplikowaniu sytuacji osób bezdomnych, przyczyn i problemów współwystępujących wraz z tym zjawiskiem. Niepokojąca może być też liczba osób z niepełnosprawnością, która przekracza ponad połowę z osób objętych pomocą GCPR oraz równie wysoka liczba osób z uzależnieniem, które zdeterminowało stan bezdomności.

Dzięki doświadczeniu i zasobom uzyskanym w ramach projektu „System wzmacniania potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej” spółdzielnia socjalna dla osób bezdomnych może się stać przedsięwzięciem społecznym realizującym równoległe cele społeczne i ekonomiczne, co w dzisiejszych realiach jest optymalnym narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Wynika to z tego, że podstawowym problemem, z jakim spotykają się osoby bezdomne, jest brak pełnej reintegracji społecznej i zawodowej, trudnej do osiągnięcia ze względu na mobilność osób bezdomnych oraz wiele problemów, opisanych wyżej, z którymi bezdomność może się łączyć. Brak perspektywy ekonomicznego usamodzielnienia się i trwałego wejścia na otwarty rynek pracy związanego z ustabilizowaniem się sytuacji życiowej (np. poprzez stałe zatrudnienie) zdecydowanie zakłóca warunki efektywności wychodzenia z bezdomności. Jest to bariera, na którą natrafiają instytucje i organizacje pomocowe próbujące reintegrować osoby bezdomne. W konsekwencji ich działania przybierają bardziej charakter naprawiania bieżących skutków bezdomności niż wdrażania działań mających faktycznie wyrwać ich podopiecznych z sytuacji bezdomności. Dodatkowy instrument w postaci spółdzielni socjalnej dającej miejsce pracy osobom bezdomnym może być brakującym ogniwem w systemie wsparcia, które pozwoli przerwać ten impas.

Na kwestie rozwiązywania problemu bezdomności zwracają także uwagę twórcy raportu Najwyższej Izby Kontroli¹¹. Organy administracji publicznej na ogół prawidłowo wykonywały ustawowe obowiązki, świadcząc doraźną pomoc osobom bezdomnym potrzebującym wsparcia instytucjonalnego. W ocenie NIK interwencyjne wsparcie udzielane osobom bezdomnym, zwłaszcza w okresie jesienno-zimowym, było wystarczające i skuteczne. Działania te nie były jednak systemowo ukierunkowane na ograniczanie skali zjawiska

11 Działania administracji publicznej na rzecz bezdomnych, Informacje o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli, kwiecień 2014, s. 7.

bezdromności. Nie wypracowano i nie wdrożono jednolitych ogólnopolskich standardów pracy z osobami bezdromnymi, jakkolwiek rozpoczęto prace nad ich przygotowaniem. Brak standardów ogranicza możliwość budowania nowoczesnego i skutecznego systemu wsparcia oraz podejmowania działań zapobiegawczych. Obiektywną trudność stanowi ustalenie rzeczywistej liczby osób bezdromnych, aby prawidłowo określić ramy i zaplanować potrzeby w zakresie wsparcia instytucjonalnego. W tej sytuacji NIK pozytywnie ocenia inicjatywy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej zmierzające do ustalenia liczby osób bezdromnych. W ostatnich latach akcję tę przeprowadzono w miesiącach zimowych – styczniu 2010 r., lutym 2013 r. i styczniu 2015 r. Według danych pozyskanych z tych akcji liczba bezdromnych utrzymywała się na stałym poziomie ok. 30 tys. osób. Władze skontrolowanych miast, kierując się rachunkiem ekonomicznym, przyjęły model, w którym zadania z zakresu pomocy społecznej, dotyczące głównie zapewnienia osobom bezdromnym opieki w schroniskach i noclegowniach, zlecane były organizacjom pozarządowym. Działalność jednostek samorządu terytorialnego, na których spoczywa ustawowy obowiązek udzielania pomocy osobom bezdromnym, i współpracę urzędów dużych miast z organizacjami pozarządowymi generalnie NIK oceniła pozytywnie. Ujawnione nieprawidłowości miały jednostkowy charakter. Jedynie w dwóch ośrodkach pomocy społecznej stwierdzono niezapewnienie potrzebującym możliwości korzystania z poradnictwa specjalistycznego, koncentrowanie pomocy na działaniach interwencyjnych i doraźnych oraz brak współpracy z organizacjami pozarządowymi przy realizacji indywidualnych programów wychodzenia z bezdromności. Zauważyć jednak należy, że zakres i hierarchię zadań z zakresu pomocy społecznej w dłuższym okresie powinny wyznaczać gminne strategie rozwiązywania problemów społecznych. Zjawisko bezdromności w tych dokumentach było jednak marginalizowane: najczęściej wymieniano je w kontekście innych problemów – jak podkreślano – o wiele istotniejszych z punktu widzenia samorządów, takich jak: bezrobocie, niepełnosprawność, alkoholizm i niezadowolający stan opieki zdrowotnej. Zauważalny był również brak pogłębionej

diagnozy zjawiska bezdomności, co podważa wiarygodność wyznaczonych w strategiach działań i ocen dotyczących ich wykonania.

Reasumując – synchronizacja działań lokalnych, współpraca sektora pozarządowego z jednostkami samorządu terytorialnego to warunki efektywności działań w zakresie niwelacji problemu bezdomności, a spółdzielnia socjalna, jak wynika z doświadczeń testowania modelu, to krok naprzód w rozwijaniu spójnych działań i strategii lokalnych. Niewątpliwym atutem testowanego w Gorzowie modelu jest wykorzystanie przez spółdzielnię socjalną, założoną przez Fundację Bank Żywności oraz Nasza Przyszań, skutecznego mechanizmu wsparcia socjalnego i doświadczenia w pracy z bezdomnymi w procesie wdrażania nowych rozwiązań, jakie niesie ekonomia społeczna, również na poziomie konkretnych narzędzi reintegracyjnych. Możliwość pracy i stopniowego zwiększania kompetencji zawodowych oraz społecznych (reintegracja społeczna poprzez pracę) w spółdzielni socjalnej jawi się w tym kontekście jako szansa dla osób bezdomnych na trwałe polepszenie sytuacji życiowej. Tym samym dzięki włączeniu w system wsparcia osób bezdomnych instrumentu w postaci spółdzielni socjalnej można się spodziewać zwiększenia poziomu jego skuteczności i efektywności w perspektywie długofalowej.

2. Diagnoza problemu

2.1. Analiza dotychczas stosowanych rozwiązań

Dotychczas stosowane rozwiązania wdrażane w celu rozwiązania problemu zwiększającej się liczby osób bezdomnych można odnaleźć m.in. w strategii rozwiązywania problemów społecznych. Już samo regularne i merytorycznie wartościowe opracowywanie strategii świadczy o odpowiedzialnym podejściu do problemów społecznych ze strony władz Gorzowa Wielkopolskiego.

W Gorzowie Wielkopolskim zdiagnozowanymi problemami społecznymi są poza bezdomnością:

- przemoc,
- kryzys rodziny,
- niski poziom aktywizacji osób w grupie wiekowej 35+,
- mała liczba mieszkań chronionych (rodzinne domy samopomocy),
- brak zapewnienia aktywności społecznej (dla osób niepełnosprawnych powyżej 21 r.ż.),
- brak pomocy samotnym rodzicom w sytuacjach kryzysowych (np. choroba),
- brak bezpłatnej pomocy prawnej,
- brak dostępu do bezpłatnej pomocy psychoterapeutycznej dla osób o niskich dochodach,
- brak informatorów o dostępnych formach pomocy (baza informacji),
- uzależnienia wśród młodzieży,
- zaburzenia odżywiania,
- niski poziom aktywności społecznej wśród młodzieży,
- niski poziom aktywności fizycznej (wszystkie grupy),
- brak mieszkań socjalnych,
- starzejące się społeczeństwo, brak wystarczającej liczby miejsc w ośrodkach wsparcia (seniorzy),
- brak informacji o zagrożeniu bezdomnością (wykluczeniem społecznym – eksmisje, długi, choroby, samotność),
- gospodarowanie domowym budżetem,
- niski poziom kompetencji życiowych rodziny,
- dziedziczenie biedy (pokoleniowość),
- uzależnienie od pomocy społecznej,
- eurosieroctwo,
- brak pracy (praca niskopłatna),
- bariery architektoniczne (osoby niepełnosprawne + osoby starsze),

- szara strefa,
- bezrobocie wśród osób z grupy wiekowej 50+,
- deficyt form spędzania czasu wolnego,
- wykluczenie cyfrowe osób starszych.

Jak wynika ze wskazanej diagnozy, wiele z wymienionych wyżej problemów pozostaje w bezpośredniej relacji z problemem bezdomności.

Na terenie miasta funkcjonują placówki pomocy społecznej, które tworzą profesjonalny i pełny system pomocowy. Są to:

- Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie,
- Ośrodek Interwencji Kryzysowej,
- Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie,
- Centrum Integracji Społecznej,
- dwa domy dziennego pobytu,
- Dom Pomocy Społecznej nr z filią – Dom w Połowie Drogi,
- Dom Pomocy Społecznej nr im. Marii Juchacz,
- trzy środowiskowe domy samopomocy,
- noclegownie, schroniska i ogrzewalnie dla osób bezdomnych,
- wiele organizacji pozarządowych.

W placówkach pomocowych jest zatrudniona kadra o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Ponadto w placówkach jest realizowanych wiele programów i projektów socjalnych, które wspierają standardowe działania wynikające z odpowiednich przepisów prawa. Problem ubóstwa wśród mieszkańców Gorzowa Wlkp. jest szczególnie ważny. Jest on przedmiotem diagnoz i analiz oraz badań dotyczących skuteczności podejmowanych działań.

W przypadku problemu bezdomności Wydział Spraw Społecznych UM Gorzowa Wlkp. zrealizował w roku 2014 następujące zadania:

Realizacja zadań w 2014 r. w Wydziale Spraw Społecznych:

Schronisko prowadzone przez Stowarzyszenie Pomocy Bliźniemu im. Brata Krystyna dla pięciu bezdomnych kobiet: dotacja na lata 2014–2016 w wys. 15 tys. zł rocznie

Schronienie dla osób bezdomnych (mężczyzn) w formie noclegowni, schroniska i mieszkań treningowych, zapewnianych przez Towarzystwo im. Brata Alberta: dotacja na lata 2011–2016 w wys. 165 tys. zł rocznie

Ogrzewalnia przy Ambulatorium Kontrolowanego Trzeźwienia prowadzona przez Stowarzyszenie Przełom zapewnia dziesięć miejsc w ogrzewalni w okresie listopad 2014 r. – marzec 2015 r.

Środki finansowe na ogrzewalnię w ogłoszonym i nierozstrzygniętym konkursie przeznaczono, zgodnie z zawartym porozumieniem, na przedłużenie funkcjonowania ogrzewalni prowadzonej przez Stowarzyszenie Przełom od kwietnia do czerwca 2015 r. w kwocie 6 tys. zł

Realizacja zadań w 2015 r. w Wydziale Spraw Społecznych:

Pomoc w formie schronienia i posiłku minimum 15 bezdomnym mężczyznom i minimum pięciu bezdomnym kobietom z terenu Gorzowa Wlkp. zadanie prowadzone przez Stowarzyszenie Pomocy Bliźniemu im. Brata Krystyna: dotacja na okres maj–grudzień 2015 r. w wysokości 50 tys. zł

Prowadzenie banku żywności dla potrzebujących mieszkańców Gorzowa Wlkp. zadanie prowadzone przez Bank Żywności w Gorzowie Wlkp.: dotacja na okres czerwiec–grudzień 2015 r. w wysokości 30 tys. zł

Narastanie problemu bezdomności można zaobserwować w placówkach na podstawie danych odnośnie liczby nowych osób zgłaszających się w okresie 12 miesięcy do placówek świadczących pomoc na rzecz bezdomnych.

Aktywizacja społeczna i zawodowa osób bezdomnych to zadanie niezwykle skomplikowane i pracochłonne. W związku z ogólnym deficytem badań w zakresie problematyki bezdomności trudno określić skalę bezrobocia wśród osób bezdomnych. Organizacje pozarządowe świadczące w Polsce ok. 80% usług w tej sferze po-

mocy społecznej szacują, że 70–90% ludzi bezdomnych pozostaje bez pracy. Należy przy tym podkreślić, że „pozostawanie bez pracy” nie jest tożsame z terminem „bezrobocie”. W istocie jest on obszerniejszy, obejmuje całą populację, uwzględniając, np. osoby w wieku poprodukcyjnym, tudzież osoby niepełnosprawne¹².

W przypadku osób bezdomnych ciężko orzec, co jest przyczyną pierwotną, a co wtórną takiego stanu rzeczy, ze względu na wcześniejszą wspomnianą złożoność problemów, z którymi wiąże się trwanie w stanie bezdomności (mogą to być np. zły stan zdrowia, nałogi, brak kwalifikacji, wiek, depresja, brak ofert pracy, brak kompetencji społecznych). Bywa, że brak pracy powoduje bezdomność, a bezdomność prowadzi do takich sytuacji jak bezrobocie, co nakręca wykluczenie społeczne i marginalizację. Tego rodzaju trudność w diagnozie stanowi jeden z problemów, które napotykają organizacje i instytucje współtworzące system wsparcia osób bezdomnych. Już bowiem na etapie diagnozy problemów doświadczanych przez adresatów modelu widać wyraźnie, że działanie zmierzające do znalezienia pracy osobie bezdomnej nie jest wystarczające. Efektywność udzielonego w ten sposób wsparcia zależy od wielu odrębnych czynników, w tym np. jakości i stabilności danego miejsca pracy, wsparcia w miejscu pracy, wiedzy na temat konieczności podjęcia określonych działań reintegracyjnych przez pracodawcę, znajomości specyfiki współpracy z osobą bezdomną, otwartości na pracę nad jej deficytami społecznymi i zawodowymi, współpracy z innymi instytucjami i organizacjami. Problem braku pracy jest bowiem związany z wieloma innymi trudnościami, których doświadczają osoby bezdomne, zdefiniowanymi przez Aleksandrę Dębską na potrzeby projektu „Agenda Bezdomności” następująco¹³:

12 P. Olech, *Bezrobocie. Co robić? Aktywizacja zawodowa osób bezdomnych*, Warszawa 2006, s. 8.

13 A. Dębska, *Diagnoza i ocena problemów osób bezdomnych w kontekście wyjścia z bezdomności na potrzeby projektu „Agenda bezdomności” w ramach IW EQUAL, przełom marca i maja 2005 r.* Badaniem jakościowym zostały objęte osoby bezdomne zamieszkujące trójmiejskie schroniska. Badania miały na celu zapoznanie się z opiniami osób bezdomnych, dotarcie do ich potrzeb, spojrzenie na zagadnienie wychodzenia z bezdomności przez pryzmat samych beneficjentów. Badanie

„Zdaniem osób bezdomnych ich główny i życiowy problem: znalezienie zatrudnienia wiąże się z:

- funkcjonowaniem społecznego stereotypu osoby bezdomnej – w społeczeństwie nagminne jest pojmowanie osoby bezdomnej jako „mieszkańca kanału lub dworca, zbieracza puszek, alkoholika i degenerata, w pełni winnego swojej społecznej degradacji”; takie pojmowanie, zbyt generalizujące, stawia w niekorzystnym świetle wszystkie osoby mieszkające w schroniskach i noclegowniach, szczególnie te, które z takim stereotypem nie mają nic wspólnego;
- napiętnowaniem wypływającym z faktu korzystania z pomocy społecznej w formie schroniska czy noclegowni;
- wykorzystywaniem osób bezdomnych głównie do pracy na czarno – co wiąże się z traktowaniem osób bezdomnych jako taniej siły roboczej, oszukiwaniem, niewypłacaniem pełnych świadczeń;
- brakiem meldunku – co implikuje obawę pracodawców przed powierzaniem osobom bezdomnym narzędzi do pracy (szczególnie w działalności remontowo-budowlanej), a także stanowisk, które wiążą się ze stycznością z pieniędzmi (np. kasjerki); brak meldunku uniemożliwia również założenie konta bankowego;
- brakiem odpowiedniego wykształcenia – co zamyka drogę do wykonywania zawodów, na które jest zapotrzebowanie na rynku pracy; przerwą w zatrudnieniu – dezaktualizacja posiadanych umiejętności, utrata nawyku pracy; wiekiem – powyżej 50. r.ż.;
- brakiem funduszy na podwyższenie własnych umiejętności;
- problemami zdrowotnymi – niepełnosprawnością, ograniczonymi możliwościami fizycznymi;

przeprowadzono metodą wywiadu ustrukturalizowanego. Diagnoza dotyczyła trzech obszarów: 1. funkcjonowanie placówek (ze szczególnym naciskiem położonym na rodzaj zaspokajanych w nich potrzeb i wzorzec idealnego pracownika); 2. pojęcie procesu wychodzenia z bezdomności i aktywizacji zawodowej (co można by zrobić, żeby ten proces wspomóc?); 3. stereotypu osoby bezdomnej.

- podłożem psychologicznym – utratą wiary we własne możliwości, brakiem świadomości swoich silnych stron, nieświadomianiem sobie własnego potencjału;
- alkoholizmem i jego konsekwencjami; stygmatem osoby naznaczonej karą pozbawienia wolności; w przypadku samotnych matek – brakiem możliwości zapewnienia opieki własnym dzieciom;
- obciążeniami finansowymi, głównie długami alimentacyjnymi – sprawiającymi, że w razie podjęcia jakiegokolwiek pracy ponad połowa pensji zostaje zajęta”.

Usamodzielnienie się osoby bezdomnej na rynku pracy wymaga więc wdrożenia narzędzi aktywizacji zawodowej dopasowanych do specyficznych potrzeb danej osoby bezdomnej, trudnych do uwzględnienia w standardowych projektach nakierowanych na aktywizację zawodową osób bezrobotnych. Spółdzielnia socjalna z racji swojej ustawowej roli, w ramach której przypisano jej również prowadzenie reintegracji społecznej i zawodowej osób bezdomnych¹⁴, może być miejscem pracy oraz aktywizacji społecznej i zawodowej stanowiącym odpowiedź na ten problem. Odtwarzalny i innowacyjny model spółdzielni socjalnej zatrudniającej osoby bezdomne może więc służyć jako wzorzec i stanowić efektywną alternatywę dla dotychczasowych form usamodzielniania społecznego i ekonomicznego osób bezdomnych, charakteryzujących się niską skutecznością.

2.3. Diagnoza właściwa

Model spółdzielni socjalnej osób bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności ma realizować usługi użyteczności publicznej poprzez kontynuację ścieżki reintegracji społecznej i zawodowej. Model ten odpowiada na problemy:

¹⁴ Patrz: art. 4 ust. 1 pkt 2 ustawy o spółdzielniach socjalnych z 27 kwietnia 2006 r. oraz art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy z 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.

- braku kompetencji czy przygotowania społecznego osób bezdomnych do funkcjonowania w środowisku pracy;
- deficytów osób bezdomnych w obszarze podstawowych umiejętności życia w społeczeństwie, zaspokajania swoich fundamentalnych potrzeb życiowych oraz tendencji do popadania w nałogi i konflikt z prawem;
- braku wystarczającej liczby instytucji zapewniających jednocześnie aktywizację społeczną, jak i zawodową osób bezdomnych;
- braku współpracy między organizacjami i instytucjami zajmującymi się różnymi aspektami wsparcia osób bezdomnych;
- braku wystarczającej skuteczności dotychczasowych form pracy nad usamodzielnieniem ekonomicznym osób bezdomnych;
- braku zaufania wobec odgórnych, silnie sformalizowanych form pomocy przejawianego przez osoby bezdomne;
- braku miejsc pracy dla osób bezdomnych, przystosowanych do ich potrzeb oraz możliwości.

Działania spółdzielni socjalnej mają być komplementarne do działań organizacji założycielskich oraz organizacji współpracujących na rzecz realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności. Wraz z władzami miasta Gorzowa Wielkopolskiego oraz gminy Lubiszyn, która również zadeklarowała chęć współpracy, daje to szansę na wypracowanie spójnej strategii przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, co może być działaniem stanowiącym wartość dodaną dla całej społeczności lokalnej. Ponadto osoby bezdomne, aktywizując się i zmieniając swoją sytuację życiową, mogą stanowić przykład i motywację dla innych grup osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, a gminy sąsiednie mają szansę dostrzec korzyści wynikające z wdrożenia modelu, co stanowi dobrą perspektywę dla rozwoju ekonomii społecznej w regionie.

Spółdzielnia socjalna w analizowanym modelu nawiązuje kompleksową współpracę z jednostkami samorządu terytorialnego (zwłaszcza na szczeblu instytucji gminnych i powiatowych), zarówno w formie pozyskiwanych od nich zleceń (np. remonty mieszkań

zleconych przez Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie), jak i wpi-
sywania się w nurt tworzenia spójnej lokalnej polityki społecznej na
rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Gminy i powiat
pozyskają ponadto wiarygodnego zleceniobiorcę usług użyteczno-
ści publicznej gwarantującego usługi wysokiej jakości, dopasowane
do potrzeb JST i dostarczane lokalnie. W perspektywie długofalowej
daje to poczucie stabilności zleceń i pewniejszej sytuacji w obsza-
rze dostarczania usług użyteczności publicznej społeczności lo-
kalnej. Korzyści te dotyczą zarówno samej spółdzielni i jednostek
samorządu terytorialnego zlecających zadanie. Plusem dla powiatu
i gmin są oczywiście także korzyści ekonomiczne, gdyż dzięki ist-
nieniu takich stabilnych podmiotów można wygenerować trwałe
oszczędności z tytułu zmniejszenia świadczeń socjalnych na rzecz
klientów OPS, PCPR i ich rodzin oraz pozyskać wpływy z podat-
ków płaconych zarówno przez spółdzielnię, jak i jej pracowników.
Proponowane rozwiązanie polegające na uzupełnieniu istniejącego
systemu wsparcia osób bezdomnych to instrument w postaci spół-
dzielni socjalnej zatrudniającej osoby bezdomne, współpracującej
z innymi organizacjami i instytucjami pomocowymi – ma ona duży
potencjał w zakresie podniesienia efektywności systemu wsparcia
osób bezdomnych, ponieważ w porównaniu z wcześniejszymi roz-
wiązaniami opiera się bardziej na formach wsparcia nakierowanych
na trwałe rozwiązanie problemów osób bezdomnych niż na dzia-
łaniach stanowiących remedium na bieżące, najdotkliwsze skut-
ki bezdomności. Rozwiązanie sięga do rzeczywistych, złożonych
przyczyn problemów adresatów modelu, nie pozostawiając osób
bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia
z bezdomności w próżni niepewnej przyszłości.

OPIS CELÓW WDRAŻANIA MODELU

1. Cel nadrzędny

Celem nadrzędnym wdrażanego modelu jest podniesienie efektywności systemu wsparcia aktywizacji społecznej i zawodowej grupy osób realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności.

2. Cel główny

Celem głównym wdrażanego modelu jest uzupełnienie systemu wsparcia osób bezdomnych o nowe, skuteczne narzędzia aktywizacji zawodowej, dostosowane do specyfiki problemów doświadczanych przez tę grupę. Narzędzia te staną się elementem lokalnej polityki zwalczania bezdomności poprzez bieżącą współpracę jednostek samorządu terytorialnego ze spółdzielnią socjalną w tym zakresie.

3. Cele szczegółowe:

- Zatrudnienie minimum pięciu osób bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności w spółdzielni socjalnej wdrażającej model;

- Wzmocnienie współpracy podmiotów prowadzących statutową/ustawową działalność na rzecz osób bezdomnych w ramach partnerstwa lokalnego, którego elementem jest spółdzielnia socjalna zatrudniająca osoby bezdomne;
- Pozyskanie dla spółdzielni stałych zadań zleconych z gminy i powiatu oraz stworzenie oferty katalogu zleceń pozyskiwanych na rynku prywatnym;
- Zaplanowanie i wdrożenie w spółdzielni metodyki aktywizacji zawodowej i społecznej osób bezdomnych zatrudnionych w spółdzielni socjalnej;
- Zwiększenie poziomu wiedzy interesariuszy modelu poprzez przeprowadzenie cyklu szkoleń na temat modelu dla jednostek samorządu terytorialnego oraz osób zatrudnionych w spółdzielni socjalnej.

PLAN DZIAŁANIA

Rozdział IV

Po etapie diagnozy, w którym zidentyfikowano wszystkie deficyty i potencjał partnerów zainteresowanych wdrażaniem innowacyjnego modelu spółdzielni socjalnej reintegrującej osoby bezdomne realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności, można ułożyć ścieżkę wsparcia dla grupy inicjatywnej. W rzeczywistości wdrażanie modelu może odbiegać od zaprezentowanego schematu ze względu na swoją specyfikę (np. konieczność współpracy z większą liczbą interesariuszy lub potrzeba zorganizowania bardziej specjalistycznych szkoleń). Wypracowując ostateczną ścieżkę wsparcia, można się skupić na działaniach uniwersalnych i wziąć pod uwagę uwarunkowania indywidualne. Poniżej przedstawiono ścieżkę działań wdrożonych podczas testowania rozwiązania w Gorzowie Wielkopolskim w celu osiągnięcia celu głównego i celów szczegółowych modelu:

1. Diagnoza problemu

Na tym etapie należy dokonać analizy problemu w skali lokalnej (jak to poczyniono na przykładzie Gorzowa Wielkopolskiego w rozdziale II niniejszego opracowania). Model spółdzielni socjalnej reintegrującej osoby bezdomne realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności ma stanowić odpowiedź na szczególnie trudne zadanie, jakim jest aktywizacja społeczna

i zawodowa osób bezdomnych. Poprzez zindywidualizowanie programu wychodzenia z bezdomności, wynikające z doświadczenia terapeutów i pracowników, osoby bezdomne mają szansę na doświadczenie poprawy swojej sytuacji życiowej w sposób, który nie jest rozwiązaniem jedynie tymczasowym;

2. Zdefiniowanie interesariuszy

Etap ten służy wyłonieniu partnerów do współpracy oraz określenie podstaw partnerstwa. Pomysł i wizja działalności spółdzielni socjalnej należały do założycieli i wieloletnich pracowników Stowarzyszenia im. Brata Krystyna i jednocześnie fundacji Bank Żywności. Wieloletnie doświadczenie w pracy z osobami dotkniętymi problemem bezdomności stało się podstawą do rozwinięcia nowych, efektywniejszych form działań pomocowych w tym zakresie. W przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar” najbliższy zidentyfikowany krąg interesariuszy stanowią:

Fundacja Bank Żywności – organizacja założycielska Spółdzielni Socjalnej „Kwazar”. Placówka zajmuje się redystrybucją żywności pozyskanej z Unii Europejskiej przeznaczonej dla najuboższych mieszkańców naszego kraju. Żywność trafia regularnie do 60 tys. rodzin północnej części województwa lubuskiego. Pod koniec 2007 r. bank przekształcono w fundację Bank Żywności. Bank Żywności w Gorzowie Wlkp. ma 94 partnerów z terenu województwa lubuskiego, południowej części województwa zachodniopomorskiego, którym przekazano w 2013 r. 1435,9 t żywności o wartości 4,5 mln zł, która trafiła do 20 457 potrzebujących;

Fundacja Nasza Przystań – druga organizacja założycielska Spółdzielni Socjalnej „Kwazar”. Jej trzon stanowią energiczni młodzi ludzie wywodzący się z harcerstwa. Fundacja propaguje działania na rzecz szeroko rozumianego rozwoju oraz animuje społeczność lokalną (organizując m.in. warsztaty języka migowego i warsztaty dla rodziców z dziećmi). Członkostwo w Spółdzielni Socjalnej „Kwazar” jest szansą na rozwinięcie działalności na większą skalę oraz zdobycie doświadczenia w organizacji większych projektów;

Organizacje współpracujące ze spółdzielnią socjalną: Stowarzyszenie Pomocy im. Brata Krystyna, Urząd Miasta Gorzów Wielkopolski, Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie, Powiatowy Urząd Pracy, poszczególni urzędnicy (Wydział Terenów i Zieleni Miejskiej), dyrekcja Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej, Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Miejskiej, oczyszczalnia ścieków) oraz firmy prywatne, jak np. Castorama. Nawiązano także współpracę z gorzowskim OWES-em oraz gminą Lubiszyn i Gorzowskim Centrum Pomocy Rodzinie;

3. Plan działania dla tutora

Na tym etapie rozpoczyna się działalność indywidualnie przydzielonego tutora. Tutor wspiera grupę w opracowywaniu i wdrażaniu pomysłu na działalność społeczną i gospodarczą, budowaniu i umacnianiu partnerstw lokalnych, radzeniu sobie z aspektami formalnoprawnymi. Tutor pomaga przede wszystkim w opracowaniu strategii działań na etapie powoływania spółdzielni socjalnej, diagnozuje potrzeby grupy oraz przygotowuje wraz z zainteresowanymi podmiotami plan działania, uwzględniając diagnozę potrzeb i analizę lokalnego rynku. Rozdziela też zadania i obowiązki pomiędzy poszczególnych interesariuszy;

4. Opracowanie statutu

Na tym etapie, kiedy znani są już członkowie założyciele, pracownicy i ich role, można przystąpić do spisywania statutu, w którym określa się tożsamość spółdzielni, jej organy, ich rolę i kompetencje, rodzaj działalności podejmowanej przez spółdzielnię, warunki członkostwa w spółdzielni oraz jego utraty, zasady lustracji i likwidacji spółdzielni. Doradca przedstawia propozycję projektu statutu, który następnie należy uzupełnić o uwagi członków założycieli spółdzielni;

5. Rejestracja spółdzielni

Za rejestrację spółdzielni odpowiedzialny jest zarząd. Podstawowym formularzem służącym zgłoszeniu wpisu spółdzielni socjalnej do KRS jest formularz KRS-W5. Obligatoryjnymi załącznikami do tego formularza są natomiast druki: KRS-WM – dotyczący przedmiotu działalności (na którym wpisuje kody działalności zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności wraz z opisem), KRS-WK – służący zgłoszeniu osób zasiadających w organach podmiotu (czyli zarządu i ewentualnie komisji rewizyjnej lub innych organów przewidzianych w statucie) i sposobu reprezentacji zgodnie ze statutem. Do wniosku o rejestrację należy dołączyć wszystkie podjęte na zebraniu założycielskim uchwały, listę obecności, statut oraz odpowiednie zaświadczenia potwierdzające, że założyciele spółdzielni socjalnej należą do grup wymienionych w ustawie jako uprawnione do założenia spółdzielni socjalnej. Oprócz tego wszyscy członkowie zarządu spółdzielni są zobowiązani do złożenia uwierzytelnionych notarialnie podpisów – procedury tej można dokonać bezpłatnie przed pracownikiem sądu. Wniosek do KRS musimy złożyć w ciągu siedmiu dni od zebrania założycielskiego;

6. Wstępne rozeznanie rynku

Na tym etapie grupa inicjatywna wraz z promotorem identyfikują obszary, w których przyszła spółdzielnia socjalna może rozwijać działalność gospodarczą i pozyskiwać zlecenia. Istotna z punktu widzenia gwarancji zleceń jest konkretna możliwość pozyskania stałych, dużych zleceń od partnerów publicznych i biznesowych (w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu). Głównym zleceniodawcą zostało Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie. Dzięki zaangażowaniu kierowniczk, która zorganizowała wiele spotkań z przedstawicielami poszczególnych działów urzędu miasta, udało się dokonać przeglądu potencjalnych zleceń dla spółdzielni. Ponadto Spółdzielnia Socjalna „Kwazar” dzięki zaangażowaniu partnerów pozarządowych i publicznych zapewniła sobie zlecenia, takie jak:

prace remontowe i sprzątanie w świetlicy środowiskowej fundacji Nasza Przystań przeznaczonej m.in. dla seniorów, dzieci z zespołem Downa i niewidomych, usługi związane z obsługą magazynu świadczone na rzecz banku żywności dystrybuującego pomoc dla gmin województwa lubuskiego oraz centrów charytatywnych lub remonty mieszkań zleconych przez Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie;

7. Wyłonienie pierwszej grupy pracowników spółdzielni

Jest to etap, w którym wybrano osoby doświadczające problemu bezdomności do pracy w spółdzielni socjalnej. W przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar” zatrudnionych zostało czterech mężczyzn i kobieta – wszyscy realizowali program wychodzenia z bezdomności dla osób w wieku od 20 do 50 lat. Początkowo wszystkie osoby były zatrudnione na umowę o pracę na miesięczny okres próbny w wymiarze ½ etatu (marzec 2015). Sprawdzano je też podczas wykonywania prostych, odtwarzalnych czynności. Ten okres pozytywnie przeszły dwie osoby, pozostałe osoby były zatrudniane sukcesywnie i we wrześniu 2015 r. pięć było już zatrudnionych na umowę o pracę na cały etat. Kwalifikacje i motywacja były sprawdzane przez wielu pracowników związanych z organizacjami mającymi doświadczenie w pracy z bezdomnymi, zwłaszcza przez Stowarzyszenie im. św. Brata Krystyna, Stowarzyszenie św. Brata Alberta oraz fundację Bank Żywności;

8. Wyłonienie lidera

Etap ten służy do wyłonienia jednego lidera, który będzie spajał grupę, koordynował jej pracę, zarządzał działalnością spółdzielni, poszukiwał nowych zleceń, był odpowiedzialny za komunikację i przepływ informacji między członkami spółdzielni oraz zlecniodawcami, a także pełnił funkcje reprezentacyjne. W przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar” była to osoba znająca specyfikę pracy z osobami bezdomnymi oraz umiejąca budować zespół i za-

rzządzać nim, która miała także doświadczenie w pracy w organizacji pozarządowej. Z czasem dołączono drugiego lidera, ponieważ stwierdzono, że wzmocnienie zarządu usprawni aktywizację zawodową osób dotkniętych bezdomnością. Funkcją tego wzmocnienia ma być również powołanie i prowadzenie przez Spółdzielnię Socjalną centrum integracji społecznej, którego w regionie brakuje. W ramach stałej struktury, jaką jest CIS, więcej osób skorzysta z programów reintegracyjnych. Z CIS osoby będą delegowane do spółdzielni;

9. Określenie narzędzi aktywizacji

Na tym etapie wykonawca proponuje narzędzia aktywizacji społecznej i zawodowej adekwatne do potrzeb osób pracujących w strukturach spółdzielni. Narzędziami określonymi dla opisywanego modelu spółdzielni są m.in.: powstanie grupy samopomocowej, czyli grupy wsparcia składającej się z czynnych pracowników instytucji statutowo powołanej do pracy z bezdomnymi (czyli Stowarzyszenia Pomocy Bliźniemu im. Brata Krystyna) oraz pięciu bezdomnych uczestniczących w projekcie, a także dostępność porad indywidualnych u psychologa i psychoterapeuty. W ramach aktywizacji zawodowej przeprowadzono diagnozę kapitału początkowego pracowników spółdzielni, w tym ich wykształcenia, kompetencji, umiejętności itp.) przy pomocy doradcy zawodowego, podczas indywidualnych konsultacji. Odbyły się również niezbędne szkolenia podnoszące kompetencje zawodowe pracowników spółdzielni;

10. Wstępny budżet oraz potencjalny rachunek zysków i strat

Na tym etapie odbywa się przygotowanie kosztorysów, które będą stanowiły podstawę do dalszych, oficjalnych rozmów z partnerami biznesowymi i jednostkami samorządu terytorialnego. Etap ten ma służyć również oszacowaniu kosztów funkcjonowania spółdzielni,

tak aby zapewnić jej płynność finansową na początkowym etapie jej istnienia (praca tutora z grupą);

11. Podpisanie umowy partnerskiej

Jest to etap zwińczenia wcześniej opisanych procesów; umowy partnerskie określają zasady współpracy oraz podział praw i obowiązków związanych z funkcjonowaniem spółdzielni socjalnej między partnerami przedsięwzięcia;

12. Podział zadań, szukanie zleceń

Główną rolę na tym etapie odgrywa prezes spółdzielni, który tworzy zespół pracowników ze zdiagnozowanymi umiejętnościami i kompetencjami, ma wiedzę na temat możliwości pozyskania zleceń od jednostek samorządu terytorialnego oraz tworzy ofertę zleceń kierowanych do odbiorców prywatnych;

13. Wdrażanie narzędzi aktywizacji społecznej i zawodowej pracowników spółdzielni

Narzędzia aktywizacji społecznej – obejmowały przede wszystkim formy pracy indywidualnej, zaplanowane z uwzględnieniem sytuacji osobistej każdego z pracowników spółdzielni, w tym: poradnictwo psychologiczne z elementami terapii, doradztwo zawodowe, wsparcie w zakresie uzależnienia/współuzależnienia oraz poradnictwo prawne. Usługi te realizowali specjaliści z partnerskich organizacji pozarządowych zajmujących się problemem bezdomności, co zagwarantowało ciągłość pracy terapeutycznej rozpoczętej podczas realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności przed podjęciem pracy w spółdzielni. Za organizację aktywizacji społecznej odpowiada prezes spółdzielni; **Narzędzia aktywizacji zawodowej** – obejmowały przede wszystkim możliwość świadczenia pracy na podstawie umowy o pracę, skutkującej osiągnięciem dochodu, dającej elementarne poczucie

zabezpieczenia materialnego. Świadczenie pracy stwarza okazję do zdobywania doświadczenia zawodowego – niezbędnych czynników powodzenia na otwartym rynku. Na początkowym etapie działalności (marzec – sierpień) nie planowano zewnętrznych szkoleń zawodowych, lecz jedynie wewnętrzne, gdyż umiejętności i kwalifikacje grupy zatrudnionych pracowników były dla tego etapu realizacji zleceń wystarczające. W sytuacji kiedy rodzaj zleceń będzie wymagać dodatkowych kwalifikacji, planuje się organizację szkoleń i kursów kwalifikacyjnych z wykorzystaniem środków Funduszu Pracy przeznaczonych na ten cel;

14. Racjonalizacja warunków pracy do specyfiki pracy z osobami bezdomnymi

Na tym etapie należało wyciągnąć wnioski z pierwszych doświadczeń wdrażania osób bezdomnych do systemu pracy w spółdzielni i zoptymalizować warunki pracy. W przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar” była to m.in. racjonalizacja systemu wynagrodzeń. Ustalono stawki wynagrodzeń dla pracowników spółdzielni, jednak wypłaty odbywały się dwa razy w miesiącu, aby powstrzymać pracowników przed pokusą wydania całej kwoty zaraz po jej otrzymaniu i pozostawiania bez środków na utrzymanie przez kolejne tygodnie. Taki system rozliczeń ma także wykształcić w pracownikach nawyk gospodarowania finansami;

15. Działalność produkcyjna i usługowa

Ten etap odbywa się równoległe do poprzednich działań. Najlepiej zaraz po uzyskaniu wpisu do KRS rozpocząć działalność produkcyjną lub usługową. Profil działalności zostaje określony na wcześniejszych etapach przy udziale i pomocy doradcy. Spółdzielnia Socjalna „Kwazar” jest spółdzielnią wielobranżową, ukierunkowaną na usługi z zakresu trzech sekcji: ogród i tereny zielone, usługi remontowe i budowlane oraz usługi porządkowe. Podstawowymi kryteriami doboru działalności spółdzielni są kompetencje poten-

cyjnych członków spółdzielni, sytuacja rynkowa w regionie oraz możliwość pozyskania strategicznych klientów w danych branżach;

16. Sesje dialogowe

Na tym etapie należy przeprowadzić sesje dialogowe pomiędzy spółdzielnią a jej interesariuszami oraz ekspertami i decydentami. Wynikiem takiej sesji powinno być wypracowanie podstaw współpracy trójsektorowej pomiędzy sektorem publicznym a prywatnym oraz uzgodnień co do możliwości udzielania zleceń i przyjęcia na siebie odpowiedniego zakresu zobowiązań. Uczestnikami takiej sesji dialogowej w przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar”, poza przedstawicielami samej spółdzielni, byli: 1. Urząd Miasta Gorzów Wielkopolski (Wydział Spraw Społecznych, Wydział Gospodarki Komunalnej i Transportu Publicznego), 2. zakład gospodarki mieszkaniowej, 3. Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie (GCPR), 4. Ośrodek Wspierania Ekonomii Społecznej z Gorzowa Wielkopolskiego 5. Urząd Gminy Lubiszyn;

17. Doradztwo marketingowe

Wybór narzędzi oraz strategii marketingowej odbywa się m.in. podczas spotkań z tutorem, ale dokonuje się także na wcześniejszych etapach (określanie misji i celów spółdzielni socjalnej, przygotowanie jej oferty, analizy wewnętrzne i zewnętrzne zasobów materialnych i kadrowych, analiza sytuacji rynkowej oraz planowanie budżetu). Spółdzielnia Socjalna „Kwazar” nie korzystała z partnerów zewnętrznych świadczących usługi marketingowe. Polegała na ustaleniach na linii CIS – samorząd oraz marketingu szeptanym;

18. Faza szkoleń

O odbyło się dwudniowe szkolenie dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego pt. „Model współpracy spółdzielni socjalnej z JST – szansa na współpracę i dodatkowe środki dla regionu”,

którego celem było m.in. ukazanie praktycznych aspektów oraz korzyści politycznych, wizerunkowych i ekonomicznych, jakie przynosi współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej;

19. Realizacja strategii sprzedażowej

Sprzedaż usług oferowanych przez spółdzielnię odbywa się głównie za pomocą metody bezpośredniej. Katalog oferowanych usług zamieszczono na stronie internetowej spółdzielni, ogłoszono w darmowych lokalnych portalach internetowych (np. MM Gorzów, e-Gorzów, Gorzowianin.com, katalog firm Renado, SPAM Gorzów, gorzowski informator miejski), dodatkowo także bezpłatnie w dodatku do gazety „Strywald”. Informacja o profilu działalności i usługach została także przekazana do mediów lokalnych (prasa – „Gazeta Lubuska”, TVP Gorzów, „Teleskop” TVP). Preferowane formy sprzedaży usług przez spółdzielnię to reklama bezpośrednia oparta na działaniach typu door to door i marketing szeptany;

20. Obsługa księgowo, prawna

Przy odpowiednim rozeznaniu się w możliwościach można pozyskać te usługi za niewielkie koszty lub całkowicie darmowo. W przypadku Spółdzielni Socjalnej „Kwazar” bezpłatną pomoc prawną i księgową zaoferował lokalny Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej;

21. Monitoring i ewaluacja

Kompleksowa ewaluacja przedsięwzięcia pozwoli na sprawdzenie, czy udało się zrealizować założone cele innowacyjnego modelu spółdzielni socjalnej. Formy takiego monitoringu testowane przez Spółdzielnię Socjalną Kwazar szczegółowo opisano w rozdziale VII;

22. Upowszechnianie

Model spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych zostanie upowszechniony m.in. dzięki zrealizowaniu publikacji o charakterze informacyjno-poradniczym, która umożliwi innym użytkownikom odtworzenie i adaptowanie procesu konstituowania się oraz wdrażania poszczególnych etapów modelu spółdzielni socjalnej. Model ten będzie dystrybuowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej bezpłatnie, na zasadzie franczyzy społecznej. Upowszechnianie modelu będzie się odbywało także na konferencji podsumowującej projekt „System wzmacniania potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej”, a także na konferencjach branżowych. Jeszcze przed etapem upowszechniania do władz miasta Gorzowa i liderów spółdzielni socjalnej zgłaszali się przedstawiciele organizacji pozarządowych i samorządów chcący zorganizować wizyty studyjne służące zapoznaniu się z modelem;

23. Stworzenie „bezpiecznego środowiska pracy”

Zaangażowanie odpowiednio doświadczonych osób w aktywizację społeczną i zawodową osób dotkniętych problemem bezdomności oraz stworzenie lokalnej strategii rozwoju ekonomii społecznej. Powstanie spółdzielni socjalnej dało impuls do szukania nowych źródeł i form, dzięki którym problem bezdomności byłby rozwiązywany systemowo i efektywnie, tak by dawał realną szansę na usamodzielnienie się ekonomiczne i społeczne. Zainicjowano m.in. pierwsze działania służące powołaniu Centrum Integracji Społecznej, które miałyby być prowadzone przez Spółdzielnię Socjalną „Kwazar”, co stanowiłoby doskonałe uzupełnienie systemu wsparcia osób bezdomnych na rynku pracy.

OPIS MODELU

1. Opis działalności gospodarczej spółdzielni:

Usługi, jakie w swojej ofercie prezentuje Spółdzielnia Socjalna „Kwazar”, zostały podzielone na następujące sekcje:

Ogród i tereny zielone	Usługi remontowe i budowlane	Usługi porządkowe
Zakładanie trawników	Remonty mieszkań	Sprzątanie pomieszczeń
Koszenie trawników	Szpachlowanie	Mycie okien
Projektowanie i aranżacja	Malowanie	Sprzątanie po remontach
Przycinanie krzewów	Panele podłogowe	Odśnieżanie
Prace ziemne		
Profesjonalny montaż drewnianych kominków dla dzieci		
Altany ogrodowe		
Ścieżki z kostki brukowej		
Tarasy		

1.1. Wybór profilu działalności gospodarczej dla innowacyjnej spółdzielni socjalnej

Podstawowymi kryteriami wyboru działalności gospodarczej były przede wszystkim potencjał i umiejętności osób zatrudnionych w spółdzielni oraz analiza rynku lokalnego, która polegała głównie na spotkaniach bezpośrednich z przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych, dzięki którym można było dokonać zarysu profilu usługowego spółdzielni socjalnej. Najaktywniejszym partnerem poza członkami założycielami spółdzielni socjalnej okazało się Gorzowskie Centrum Pomocy Rodzinie, z którego inicjatywy przedstawiciele każdego działu Urzędu Miasta Gorzowa dokonali przeglądu potencjalnych zleceń użyteczności publicznej, które mogły zostać przekazane spółdzielni, przy jednoczesnym wskazaniu, że ma się to odbyć bez szkody dla firm, które te usługi świadczą w poprawny sposób i dają zatrudnienie mieszkańcom Gorzowa oraz okolic. Po konsultacji z doradcą OWES zlecenia przekazano spółdzielni, na co zostały podpisane stosowne umowy na wykonawstwo.

Nie poczyniono większych inwestycji. Zakupiono drobny sprzęt i wyposażenie niezbędne do prowadzenia wybranej działalności. Były to: wiertarka, piła, kosa, taczka, narzędzia budowlane, malarzkie, ubrania, narzędzia do sprzątania i drabiny. Ponadto spółdzielnia została wyposażona w samochód na umowę dzierżawy.

1.2. Analiza kompetencji osób zatrudnionych w innowacyjnej spółdzielni socjalnej

Głównym kryterium doboru zleceń i kadry było przekonanie, że w pierwszym okresie należy się skupić na prostych powtarzalnych pracach, które w większym stopniu, jak wynika z diagnozy, odpowiadają możliwościom zarówno psychospołecznym, jak i zawodowym osób bezdomnych. Pracownicy byli rekrutowani wśród osób realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności. Program jest opracowywany przez pracownika socjalnego ośrodka

pomocy społecznej wraz z osobą bezdomną i podlega zatwierdzeniu przez kierownika ośrodka. Lider spółdzielni socjalnej po konsultacjach z wcześniej wymienionymi osobami oraz po rozmowie z doradcą zawodowym decydował o zatrudnieniu osób w spółdzielni. W związku z wyborem profilu działalności gospodarczej spółdzielni nie była potrzebna szczegółowa analiza kompetencji tych pracowników ani weryfikacja ich umiejętności zawodowych, ale jedynie sprawdzenie pracowników pod kątem wykonywania prostych i powtarzalnych czynności oraz przy mniejszych zleceniach.

1.3. Analiza rynku i konkurencji

Analizy usług na rynku lokalnym oraz potencjalnej konkurencji dokonano metodą przeglądu dostępnych oficjalnie (głównie w internecie oraz na ulotkach) ofert firm z branży budowlanej i ogrodniczej. Ponadto posłużono się metodą tajemniczego klienta, aby się zapoznać z ofertami, które nie były dostępne publicznie, po to by móc dokonać wyceny i zagwarantować konkurencyjne usługi na otwartym rynku.

2. Działalność społeczna

Założeniem każdego modelu spółdzielni socjalnej realizującej usługi użyteczności publicznej jest zawsze łączenie istotnych celów gospodarczych w danej gminie, służących jej rozwojowi ekonomicznemu, z celami społecznymi. Te dwa obszary będą zawsze występować razem, bo każda osoba, którą skutecznie zaktywizowano społecznie i zawodowo w spółdzielni socjalnej, wnosi bardzo dużo do wspólnoty lokalnej, również w znaczeniu gospodarczym. W przypadku spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych, żeby mogło się tak stać, trzeba najpierw wdrożyć wiele działań włączających osoby bezdomne z powrotem w społeczność lokalną, co wymaga rozwiązania licznych problemów opisanych we wcześniejszych rozdziałach. Tak rozumiane wsparcie na rzecz osób bezdomnych

rozpoczynających pracę w spółdzielni jest więc de facto działaniem na rzecz całej społeczności, która w dłuższej perspektywie zyskuje pracę, partycypację ekonomiczną i zaangażowanie społeczne ze strony pracowników spółdzielni.

Głównym obszarem zaangażowania spółdzielni w działalność społeczną będzie zatem w przypadku tego modelu aktywność na polu reintegracji społecznej i zawodowej osób bezdomnych, pracowników spółdzielni. Świadczenie pracy przy realizacji usług użyteczności publicznej stwarza okazję do zdobywania doświadczenia zawodowego – niezbędnych czynników powodzenia na otwartym rynku. Wykonywanie poszczególnych prac wymienionych w poprzednim podrozdziale otworzyło też nowe możliwości na zdobywanie konkretnych, potrzebnych na rynku umiejętności oraz referencji. Osoby bezdomne często nie posiadają dokumentów niezbędnych do podnoszenia ich atrakcyjności na rynku pracy, a dzięki pracy w spółdzielni mają taką możliwość na nowo. Trzy osoby zatrudnione w spółdzielni, dzięki umowie o pracę, nie korzystają już z noclegów w ośrodku dla bezdomnych, dwie systematycznie pracują nad wyjściem z uzależnienia od alkoholu oraz dopalaczy. Takie przypadki zwiększają pewność siebie, dają innym motywację do działania i pokazują, że wyuczona bezradność może być w sytuacji osób bezdomnych tylko stanem przejściowym. Grupa docelowa odzyskała też zaufanie do instytucji pomocowych, zaczęły się tworzyć nowe więzi społeczne, co staje się inspiracją do pozytywnych zmian w grupie.

ANALIZA RYZYKA

Analiza ryzyka pozwala na wczesne zdiagnozowanie kluczowych zagrożeń dla realizacji celu głównego i celów szczegółowych wdrożenia modelu innowacyjnej spółdzielni socjalnej. Przez określenie „kluczowe zagrożenia” należy w tym wypadku rozumieć takie zagrożenia, które mogą istotnie zagrozić pełnemu wdrożeniu modelu, lub takie, które mogą wystąpić z bardzo dużym prawdopodobieństwem. Każdy użytkownik wdrażający model powinien opracować analizę ryzyka od razu po wyznaczeniu celów szczegółowych implementacji modelu. Diagnoza ryzyka na tym etapie pozwoli użytkownikom modelu na wczesne reagowanie i zapobiegnięcie zagrożeniu oraz na przygotowanie się do minimalizacji konsekwencji negatywnych oddziaływań na proces wdrożeniowy, w przypadku gdy nie można im w pełni zapobiec. Na podstawie doświadczeń wdrażania modelu spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych rozpoznano czynniki ryzyka zobrazowane w poniższej tabeli. Dzięki wczesnej diagnozie i wdrożeniu działań zapobiegawczych udało się zapobiec wielu spośród opisanych niżej zagrożeń.

Ryzyko	Zagrożenie dla konkretnego celu szczegółowego	Sposoby zapobiegania i minimalizacji ryzyka
<p>Pierwszy etap działalności może wymagać nakładów finansowych związanych z utrzymaniem pracowników oraz kadry zarządzającej do momentu uzyskania niezależności finansowej. W dalszej perspektywie podmiot powinien być samofinansujący się</p> <p>Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 2 Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 3 Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 6</p>	<p>Pozyskanie zadań zleconych z gminy i powiatu oraz stworzenie oferty katalogu zleceń pozyskiwanych na rynku prywatnym</p>	<p>Uzyskanie wsparcia finansowego na start (środki na wdrożenie modelu) oraz próba pozyskania środków na rozwój działalności gospodarczej</p>
<p>Zajmowanie wynagrodzenia osób bezdomnych przez komorników</p> <p>Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 2 Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 3 Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 6</p>	<p>Zatrudnienie min. pięciu osób korzystających z indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności w spółdzielni socjalnej wdrażającej model</p>	<p>Porady prawne i poradnictwo udzielane przez pracowników stowarzyszeń założycieli</p>
<p>Wchodzenie sobie w kompetencje oraz konflikt interesów między członkami założycielami spółdzielni, brak komunikacji lub słaby przepływ informacji</p> <p>Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 2 Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 3 Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 6</p>	<p>Wzmocnienie współpracy podmiotów prowadzących statutową/ustawową działalność na rzecz osób bezdomnych w ramach partnerstwa lokalnego, którego elementem jest spółdzielnia socjalna zatrudniająca osoby bezdomne</p>	<p>Ustalenie obowiązków i odpowiedzialności przed podjęciem współpracy, ustalenie reguł przepływu komunikatów między instytucjami</p>

Ryzyko	Zagrożenie dla konkretnego celu szczegółowego	Sposoby zapobiegania i minimalizacji ryzyka
Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 1 Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 2 Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 2		
Niewystarczające kompetencje, nałogi lub zaburzenia integracji społecznej w przypadku adresatów modelu	Zatrudnienie minimum pięciu osób bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności w spółdzielni socjalnej wdrażającej model	Szczegółowa analiza kompetencji zatrudnianych osób, kursy doszkalające, rozmowa z psychologiem, skrupulatnie zaplanowany indywidualny program wychodzenia z bezdomności, a przede wszystkim wsparcie kadry specjalistycznej
Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 3 Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 2 Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 6		
Brak woli jednostek samorządu terytorialnego do przekazywania zleceń lub ograniczona możliwość w tym zakresie. Ponadto: sezonowość tych zleceń	Pozyskanie zadań zleconych z gminy i powiatu oraz stworzenie oferty katalogu zleceń pozyskiwanych na rynku prywatnym	Dobre rozeznanie w możliwościach otrzymania zleceń od JST jeszcze przed powołaniem spółdzielni. W przypadku sezonowości części zleceń szukanie możliwości realizacji większej liczby zleceń prywatnych (np. zimą), w tym zleceń niszowych. Zaleca się również przeprowadzenie badań marketingowych
Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 2 Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 3 Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 6		

Ryzyko	Zagrożenie dla konkretnego celu szczegółowego	Sposoby zapobiegania i minimalizacji ryzyka
Brak indywidualnie dobranych narzędzi aktywizacji społecznej (np. wsparcia dla osób współzależnionych) lub niewystarczająca liczba narzędzi aktywizacji zawodowej ze względu na ograniczenia kadrowe lub finansowe	Zaplanowanie i wdrożenie w spółdzielni metodyki aktywizacji zawodowej i społecznej osób bezdomnych zatrudnionych w spółdzielni społecznej	Pozyskanie źródeł zewnętrznych na szkolenia, przemyślenie i zaplanowanie doboru narzędzi aktywizacyjnych, zaplanowanie budżetu
Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 2		
Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 2		
Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 4		
Problem z terminami oraz dostępnością wszystkich istotnych z punktu widzenia wdrażanego modelu osób zaangażowanych w spółdzielnię socjalną	Zwiększenie poziomu wiedzy interesariuszy modelu poprzez przeprowadzenie cyklu szkoleń na temat modelu dla jednostek samorządu terytorialnego, pracowników organizacji pozarządowych oraz osób zatrudnionych w spółdzielni społecznej	Stały kontakt z osobami zaangażowanymi w działalność spółdzielni społecznej, przejrzysta i regularna komunikacja oraz informowanie o nadchodzących szkoleniach
Ocena prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka w skali 1-3: 1		
Ocena wpływu ryzyka na powodzenie przedsięwzięcia w skali 1-3: 2		
Ocena mocy ryzyka (iloczyn prawdopodobieństwa i wpływu) w skali 1-3: 2		

Wnioski: wczesna analiza ryzyka związanego z wdrażanym modelem jest możliwa, aczkolwiek należy pamiętać, że każdy przypadek wiąże się z konkretnym ryzykiem. Do wielu zagrożeń można się jednak przygotować, oszacować prawdopodobieństwo ich wystąpienia, aby nie zagroziły istotnie w procesie wdrażania modelu.

OPIS

MONITORINGU

Wdrażanie modelu innowacyjnej spółdzielni socjalnej przebiegało zgodnie z harmonogramem, udało się zrealizować większość z zakładanych celów. Sposób monitorowania procesu wdrażania modelu spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych obrazuje poniższa tabela:

Monitoring działalności innowacyjnej spółdzielni socjalnej

Cel	Rezultat	Narzędzia weryfikacji
Zatrudnienie w spółdzielni socjalnej wdrażającej model minimum pięciu osób bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności	Początkowo pięć osób miało umowę o pracę na ½ etatu na miesiąc. Ten okres pozytywnie przeszły dwie osoby i mają umowę o pracę na czas określony. Dwie osoby mają co miesiąc odnawianą umowę-zlecenie. Jedna ma umowę o pracę na ½ etatu na czas określony	Umowy cywilnoprawne, umowy o pracę
Wzmocnienie współpracy podmiotów prowadzących statutową/ustawową działalność	Dobór osób do projektu w schronisku prowadzonym przez Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta, dodatkowa opieka psychologiczna,	Umowy, partnerskie, umowy cywilnoprawne, umowy o pracę, umowy na

Cel	Rezultat	Narzędzia weryfikacji
na rzecz osób bezdomnych w ramach partnerstwa lokalnego, którego elementem jest spółdzielnia socjalna zatrudniająca osoby bezdomne	prawna i w zakresie uzależnień pracownicy etatowi Stowarzyszenia Pomocy im. Brata Krystyna, zlecenie zadań do realizacji przez spółdzielnię przez fundację Nasza Przyszłość i Bank Żywności	realizację zleceń, pisemne zlecenia zadań
Pozyskanie zadań zleconych z gminy i powiatu oraz stworzenie oferty katalogu zleceń pozytywnych na rynku prywatnym	Zlecenia od Gorzowskiego Centrum Pomocy Rodzinie, organizacji pozarządowych oraz osób prywatnych. Nawiązanie współpracy w tym zakresie z UM Gorzowa Wlkp. oraz gminą Lubiszyn	Pisemne zlecenia, umowy partnerskie, umowy na realizację zleceń
Zwiększenie poziomu wiedzy interesariuszy modelu poprzez przeprowadzenie cyklu szkoleń na temat modelu dla jednostek samorządu terytorialnego	Szkolenie urzędników z praktykami ekonomii społecznej (m.in. ze stosowania klauzul społecznych lub bezprzetargowych form zlecania zadań użyteczności publicznej, możliwości rozwoju ekonomii społecznej w regionie)	Program szkoleń, listy obecności, materiały szkoleniowe
Zaplanowanie i wdrożenie w spółdzielni metodyki aktywizacji zawodowej i społecznej osób bezdomnych zatrudnionych w spółdzielni socjalnej	Dzięki korzystnym warunkom umowy o pracę trzy osoby wynajęły mieszkanie i nie korzystają już z noclegów w schronisku dla bezdomnych, dwie są w trakcie wychodzenia z nałogu alkoholowego i dopalaczowego. Mają też sposobność do pracowania nad dokumentacją i referencjami, które podnoszą ich atrakcyjność na rynku pracy, a ponadto są liderami pozytywnych zmian w grupie adresatów modelu	Umowy o pracę, umowy najmu, pozytywne opinie terapeutów i pracowników, sprawozdanie merytoryczne z działalności spółdzielni

ANALIZA

ODDZIAŁYWANIA

MODELU

Spółdzielnia socjalna dla osób bezdomnych realizujących indywidualny program wychodzenia z bezdomności to przykład ogromnego potencjału koncepcyjnego dla regionu oraz nowa jakość aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

1. Mikropoziom oddziaływania modelu

Wdrożenie modelu spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych ma zdecydowanie pozytywny wpływ na tę grupę adresatów. Przede wszystkim ze względu na skuteczne wykorzystanie aktywnych form wsparcia. Zaobserwowano skuteczność i efektywność na polu reintegracji. Dzięki korzystnym warunkom umowy o pracę trzy osoby wynajęły mieszkanie i nie korzystają już z noclegów w schronisku dla bezdomnych, dwie są w trakcie wychodzenia z nałogu alkoholowego i dopalaczowego. Mają też sposobność do pracowania nad dokumentacją i referencjami, które podnoszą ich atrakcyjność na rynku pracy, a ponadto są liderami pozytywnych zmian w grupie adresatów modelu. Usamodzielnienie ekonomiczne i społeczne nawet kilku osób daje nadzieję docelowej grupie adresatów na skorzystanie ze wsparcia, które urealnia wyjście z bezdomności. Powstanie w Gorzowie Wielkopolskim spółdzielni socjalnej

dla podopiecznych tych organizacji ma poprawić funkcjonowanie osób bezdomnych w kontekście zawodowym, obejmującym takie zagadnienia jak: nawyk pracy, umiejętność otrzymania i utrzymania zatrudnienia, poziom umiejętności i kwalifikacji zawodowych, poziom podejmowanej aktywności o charakterze zawodowym, własną, subiektywnie i obiektywnie postrzeganą atrakcyjność na rynku pracy, a także umiejętność odnalezienia się na otwartym rynku pracy. Pomaga również przekroczyć bariery w podjęciu aktywności zawodowej, wynikające z życia rodzinnego (zwłaszcza rodzicielskiego) oraz nabyć umiejętności łączenia roli (często samotnego) rodzica i pracownika.

2. Mezopoziom oddziaływania modelu

Implementacja modelu innowacyjnej spółdzielni socjalnej wdrożonego w społeczności lokalnej Gorzowa Wielkopolskiego ma pozytywny wpływ na tę społeczność. Korzyść zaobserwować można zwłaszcza w kontekście gospodarki lokalnej: powstał podmiot ekonomii społecznej realizujący zlecenia z zakresu użyteczności publicznej, odprowadzający podatki na rzecz miasta i gminy oraz wpływający na wzrost konkurencyjności rynku. Ponadto dzięki efektom w postaci usamodzielnionych ekonomicznie i społecznie osób bezdomnych, system pomocy społecznej staje się mniej obciążony. Gorzów Wielkopolski jako pionier testowania modelu spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych będzie przykładem dobrych praktyk dla innych jednostek samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych. Jeszcze przed etapem upowszechniania do władz miasta i spółdzielni zgłaszali się przedstawiciele samorządów chcący zorganizować wizyty studyjne, aby poznać w praktyce funkcjonowanie modelu.

O korzyściach mogą mówić przedstawiciele wszystkich trzech sektorów (publicznego, prywatnego i społecznego) biorących udział w przedsięwzięciu. Poniżej zebrano najważniejsze kategorie korzyści przedstawione w formie matrycy korzyści:

Korzyść	Przedsiębiorstwo	Samorząd	Partner społeczny
Tworzenie zaufania społecznego	+	+	+
Tworzenie bezpiecznego środowiska pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym		+	+
Alternatywa inwestowania środków prywatnych i państwowych	+	+	+
Realna możliwość reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym		+	+
Dawanie zatrudnienia osobom w trudnej sytuacji życiowej lub zawodowej		+	+
Dostarczanie wybranych usług użyteczności publicznej	+	+	+
Pojawienie się na rynku nowych usług użyteczności publicznej		+	+
Budowa pozytywnego środowiska dla społecznej odpowiedzialności biznesu	+	+	+
Kształtowanie wizerunku	+	+	+
Przyczynianie się do sprawiedliwego rozwoju lokalnego		+	+
Możliwość zawierania kontraktów, korzystania z funduszy unijnych/grantów, nawiązywania relacji biznesowych, które w innej sytuacji nie byłyby dostępne	+		+
Pobudzenie przedsiębiorczości i lokalnego rynku	+	+	+
Pobudzenie nowoczesnych relacji zatrudnienia i systemów pracy	+		+

Korzyść	Przedsiębiorstwo	Samo- rząd	Partner społeczny
Wzrost kreatywności	+	+	+
Zwiększanie kompetencji i szans osób wykluczonych lub marginalizowanych na rynku pracy		+	+
Wzmacnianie kapitału społecznego	+	+	+

3. Makropoziom oddziaływania modelu

Dzięki praktyce i efektom uzyskanym w ramach Projektu „System wzmacniania potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości społecznej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej” spółdzielnia socjalna dla osób bezdomnych może się stać przedsiębiorstwem społecznym realizującym równoległe cele społeczne i ekonomiczne, co w dzisiejszych realiach jest optymalnym narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Skuteczność rozwiązań innowacyjnego systemu pracy nad aktywizacją zawodową i społeczną osób bezdomnych może stanowić wzór będący odpowiedzią na deficyty systemu aktywizacji osób bezdomnych w całej Polsce. Połączenie realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności z realną aktywnością zawodową, przy racjonalnym systemie wynagrodzeń (osoba zatrudniona nie dostaje jednorazowo całej kwoty do ręki czy na konto, wypłata jest realizowana w dwóch ratach miesięcznych), pokazało że reintegracja jest możliwa. Dla systemu pomocy osobom bezdomnym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym wartościowy jest także fakt inspirowania nowych formuł zaangażowania partnerów publicznych i społecznych. Wysiłki organizacji założycielskich: fundacji Bank Żywności, Nasza Przystań oraz prezydenta miasta Gorzowa, urzędu miejskiego i Gorzowskiego Centrum Pomocy Rodzinie są częścią wizji rewitalizacji społecznej

i rozwoju ekonomii społecznej w regionie. Powstanie spółdzielni socjalnej dla osób bezdomnych oraz, w niedalekiej przyszłości, plany powołania centrum integracji społecznej prowadzonego przez członków tej spółdzielni są na to dowodem. Całość tworzy brakujące ogniwo w instytucjonalnym systemie wsparcia osób bezdomnych i stanowi preludium do upowszechniania takich praktyk w całej Polsce na zasadzie franczyzy społecznej.

BIBLIOGRAFIA

- Dębski M., Bezdomność w Polsce. Aktualny stan problemu, w: www.nbuw.gov.ua.
- Działania administracji publicznej na rzecz bezdomnych, Informacje o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli, Warszawa 2014.
- Mirowska M., Zjawisko bezdomności w społecznej przestrzeni miast, Raport z badań, Częstochowa 2012.
- Olech P., Bezrobocie. Co robić? Aktywizacja zawodowa osób bezdomnych, Warszawa 2006.
- Podręcznik do wdrażania innowacyjnego modelu spółdzielni socjalnej przy WTZ, Poznań 2014.
- Polityka miasta w zakresie zmniejszania bezrobocia oraz ograniczania ubóstwa, Gorzowskie Centrum
- Pomocy Rodzinie, Gorzów Wielkopolski 2015 w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wielkopolski 2015.
- Stankiewicz L., Zrozumieć bezdomność, Olsztyn 2002.
- Strona internetowa Spółdzielni Socjalnej „Kwazar”, www.artur23bonkowski.wix.com/spoldzielniakwazar.
- Strona internetowa Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta, www.bratalbert.net/
- Wygnańska J., Raport dla Europejskiego Obserwatorium Bezdomności FEANTSA. Europejskie Obserwatorium Bezdomności: www.bratalbert.org.pl/portal/images/PDF/stat.pdf.

Manual powstał w ramach projektu „System wzmocnienia potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej” realizowanego przez Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich w partnerstwie z Uniwersytetem Warszawskim, Ogólnopolskim Związkiem Rewizyjnym Spółdzielni Socjalnych, Fundacją Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych oraz Stowarzyszeniem Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych.

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie.

Wydawca:

Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych
ul. Chłapowskiego 15/1, 61-504 Poznań
www.spoldzielnie.org

Autorka:

Klaudia Gołębiowska

Projekt graficzny:

bękart

ISBN 978-83-940877-7-7

Poznań 2015

Projekt „System wzmocnienia potencjału i kompetencji sektora spółdzielczości socjalnej oraz stworzenie sieci współpracy z instytucjami rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej” współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Człowiek – najlepsza inwestycja!